

บทละครพงศาวดารของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์: กลวิธีทางวรรณศิลป์
ในการนำเสนอประวัติศาสตร์ในบริบทสังคม
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*

Received: 29 September 2023

Revised: 23 November 2023

Accepted: 28 December 2023

จตุรรม แซ่ลี**

ปัทมา ทิมประเสริฐกุล***

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ของบทละครพงศาวดารของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ในการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในบทละครพงศาวดารกับบริบททางสังคม โดยศึกษาจากบทละครพงศาวดารจำนวน 13 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่าผู้ใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ ได้แก่ กลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง กลวิธีทางด้านเนื้อหา รวมทั้งกลวิธีทางภาษาและฉันทลักษณ์เพื่อนำเสนอองค์ความรู้จากพงศาวดารในรูปแบบของบทละครที่มีความสนุกสนานและทำให้เหตุการณ์ในบทละครพงศาวดารมีประเด็นที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านการแสดงปัญหาการเมืองในรัชสมัยและการเสริมสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ และราษฎร บทละครพงศาวดารจึงเป็นวรรณคดีประวัติศาสตร์ที่มุ่งสร้างความตระหนักรู้ให้กับคนในชาติในเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวกัน สอดคล้องกับแนวพระบรมราโชบายและพระราชดำริในด้านการปกครองของพระมหากษัตริย์ในยุคที่สยามกำลังเผชิญหน้ากับการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

บทละครพงศาวดาร;
กลวิธีทางวรรณศิลป์;
วรรณคดีประวัติศาสตร์

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตเรื่อง “การศึกษาบทละครพงศาวดาร พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในฐานะวรรณคดีประวัติศาสตร์” ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้รับการอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2566

** นักศึกษาระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ติดต่อได้ที่: poundlee2009@gmail.com

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ติดต่อได้ที่: pattamathee@hotmail.com

Chronicle Plays by Prince Narathippraphanphong: Literary Techniques in Presenting History in the Social Context of His Majesty King Chulalongkorn's Era*

Received: 29 September 2023

Revised: 23 November 2023

Accepted: 28 December 2023

Chatutham Saelee**

Pattama Theekaprasertkul***

This research paper aims to study the literary techniques employed in the chronicle plays composed by Prince Narathippraphanphong to present historical events from the chronicles of Ayutthaya and to study the relationship between historical representation in chronicle plays and their social contexts. Altogether 13 chronicle plays have been examined. It is found that the poet uses literary techniques, namely naming techniques, subject matter, literary devices, and prosody, to portray knowledge from the chronicles in a play that is fun and entertaining, as well as to connect the events in the chronicle plays to the social contexts during the reign of King Chulalongkorn, specifically portraying political problems during the reign and promoting harmony between the monarch, the civil servants, and the people. As such, the chronicle plays are a form of historical literature that aims to raise awareness of harmony among the nation's populace, which corresponds with the King's royal policy and royal initiatives on governing the country at a time when Siam was faced with the perils of Western colonization.

Research Article

Abstract

Keywords

chronicle plays;
literary techniques;
historical literature

* This paper is a part of the first author's thesis entitled "A Study of Chronicle Plays of Prince Narathippraphanphong as A Historical Genre" Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University. This research and innovation activity is funded by National Research Council of Thailand (NRCT) for the fiscal year 2023.

** Master's student, Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University, e-mail: poundlee2009@gmail.com

*** Assistant Professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University, e-mail: pattamathee@hotmail.com

1. บทนำ

บทละครพงศาวดารเป็นวรรณคดีที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงพระนิพนธ์ขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วง พ.ศ. 2451-2453 โดยกวีนาคำโครงของเรื่องมาจากเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพงศาวดาร เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นยุคสมัยที่สยามกำลังพัฒนาประเทศให้ทันสมัยและทัดเทียมกับนานาชาติในโลกตะวันตก จึงมีความนิยมสิ่งใหม่ในสังคม ทั้งนี้ความนิยมในด้านการสร้างและเสพศิลปะการละครรูปแบบใหม่และความนิยมในด้านการศึกษาและเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์บทละครพงศาวดาร

ความนิยมในด้านการสร้างและเสพศิลปะการละครในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นได้จากจำนวนคณะละครที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2506, น. 140) ทรงกล่าวว่าเฉพาะในเมืองหลวงมีคณะละครขนาดใหญ่ไม่ต่ำกว่า 20 คณะ เมื่อมีคณะละครเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก คณะละครบางแห่งจึงคิดค้นรูปแบบการแสดงใหม่ๆ เพื่อให้ละครของตนเองมีความน่าสนใจ ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเกิดการสร้างสรรค์ศิลปะการละครรูปแบบใหม่ที่อิงอยู่กับการรับอิทธิพลจากชาติตะวันตก เช่น ละครร้องและละครรำแบบใหม่ (จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา, 2544, น. 11) ซึ่งกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ก็ทรงใช้รูปแบบการแสดงละครที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงเวลานั้นมาเป็นรูปแบบการแสดงละครพงศาวดาร

ส่วนความนิยมในด้านการศึกษาและเผยแพร่องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกิดจากการสนับสนุนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อส่งเสริมให้คนในสังคมเกิดความตระหนักรู้ถึงเรื่องการเมืองการปกครองเป็นของตนเอง เนื่องจากพระองค์มีพระราชดำริว่า องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี “*เป็นเครื่องชักนำให้เกิดความรักชาติและรักแผ่นดินของตัว*” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2511, น. 42) ความรู้ทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงถูกใช้ในการสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนในบ้านเมืองเพื่อตอบโต้กับปัญหาภัยคุกคามจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557, น. 38) บทละครพงศาวดารเป็นกลุ่มวรรณคดีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทในการพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยเกี่ยวกับการประพันธ์ ทั้งยังโปรดให้จัดการแสดงละครพงศาวดารขึ้นในโอกาสสำคัญและเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรอยู่บ่อยครั้ง (สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชทานกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2474, น. 15-16) วรรณคดีกลุ่มนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ราชสำนักได้สนับสนุนให้เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นด้วยเช่นเดียวกัน

เนื่องจากบริบททางสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์บทละครพงศาวดาร ซึ่งเป็นวรรณคดีที่นำเสนอเรื่องราวในพงศาวดารด้วยรูปแบบของศิลปะการแสดงละครสมัยใหม่ที่กำลังได้รับความนิยมในช่วงเวลานั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาทวิทางวรรณศิลป์ของบทละครพงศาวดารของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในบทละครพงศาวดารกับบริบททางสังคมสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแสดงให้เห็นทวิทางวรรณศิลป์ในการนำเสนอประวัติศาสตร์ผ่านบทละครและมิติของบทละครพงศาวดารที่อาจมีบทบาทมากกว่าการให้ความบันเทิง

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์ของบทละครพงศาวดารของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

2.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในบทละครพงศาวดารกับบริบททางสังคมสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3. ขอบเขตของการศึกษา

บทละครพงศาวดารของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ จำนวน 13 เรื่อง

1. บทละครพันทางเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งจุลศักราช 1051 เมื่อพระยารามเดโชเจ้านครศรีธรรมราชแข็งเมือง ทักกรุงออกไปปราบ (พ.ศ. 2451)

2. บทละครพระราชพงษาวดาร เรื่องท้าวเทพกษัตรี จ.ศ. 1147 (พ.ศ. 2452)

3. บทละครพระราชพงษาวดารไทยปราบยมราชสังขบท แผ่นดินพระธาดาทิเบศร์ จุลศักราช 1045 (พ.ศ. 2452)

4. บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งเกิดขบถ เมื่อพิฆาฏเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ จุลศักราช 1044 (พ.ศ. 2452)

5. บทละครเรื่องฝีมือมวยในกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2452)

6. บทละครพระราชพงษาวดารไทยปราบนครศรีธรรมราชเป็นขบถ แผ่นดินพระธาดาทิเบศร์ จุลศักราช 1048 (พ.ศ. 2452)

7. บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี แผ่นดินสมเด็จพระนุมินทรราชา จุลศักราช 1072 เมื่อพระยาจักรีโรงฆ้องปราบกัมพูประเทศ (ไม่ระบุปีที่แต่ง สันนิษฐานว่าแต่งก่อน พ.ศ. 2452)

8. บทละครเรื่องพระพุทธรเจ้าเสือ ในพระราชพงษาวดารไทย เมื่อสิ้นแผ่นดินพระธาดาทิเบศร์ ปีกอ จุลศักราช 1059 (พ.ศ. 2453)

9. บทละครเรื่องขบถธรรมเถียร ในพระราชพงษาวดารไทย แผ่นดินสมเด็จพระธาดาทิเบศร์ ปีกวด จุลศักราช 1046 (พ.ศ. 2453)

10. บทละครเรื่องขบถบุญกว้าง ตามพระราชพงษาวดารไทย แผ่นดินพระธาดาทิเบศร์ ปีกอก จุลศักราช 1054 (พ.ศ. 2453)

11. บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงเทพทวารวดี ผลขบถแก้วกษบถเมื่อพิฆาฏกรมพระราชวังหลังแลเจ้าพระยาสุรสงคราม ต้นแผ่นดินพระธาดาทิเบศร์ ปีกุน จุลศักราช 1045 (พ.ศ. 2453)

12. บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารไทย เรื่องขุนหลวงพัวปราบขอม แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จ.ศ. 715 (พ.ศ. 2453)

13. บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารไทย แผ่นดินพระสรเพทที่ 8 จุลศักราช 1066 เมื่อประหารชีวิตพันท้ายนรสิงห์ (ไม่ระบุปีที่แต่ง)

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

4.1 บทละครพงศาวดาร

บทละครพงศาวดาร หมายถึง บทละครที่ระบุว่ามีที่มาจากเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพงศาวดาร และมีโครงเรื่องหลักที่นำมาจากเหตุการณ์ในพงศาวดาร เช่น บทละครพันทางเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งจุลศักราช 1051 เมื่อพระยารามเดโชเจ้านครศรีธรรมราชแข็งเมือง ทักกรุงออกไปปราบ กวีได้รับบุ๋มาของบทละครพงศาวดารเรื่องดังกล่าวผ่านการตั้งชื่อและนำเหตุการณ์ในพงศาวดารมาสร้างสรรค์เป็นโครงเรื่องหลักของบทละครเรื่องนี้

4.2 วรรณคดีประวัติศาสตร์

วรรณคดีประวัติศาสตร์ คือ วรรณคดีที่กวีผสมผสานเรื่องราวทางประวัติศาสตร์กับลักษณะของความเป็นวรรณคดีซึ่งอาจประกอบไปด้วยเนื้อหาที่มาจากจินตนาการและความคิดเห็นของกวี รวมทั้งกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ใช้ในการประพันธ์ ตัวอย่างเช่น ลิลิตตะเลงพ่าย ที่มีเนื้อหาหลักมาจากเหตุการณ์ในพงศาวดาร แต่เนื้อหาในส่วนบทไหว้ครูตอนต้น บทนิราศ บทยอพระเกียรติ และรายละเอียดของเรื่องในส่วนท้ายเป็นส่วนที่กวีประพันธ์เพิ่มเติมลงในเรื่องภายหลัง (ชลดา ศิริวิทย์เจริญ, 2519, น. 16) ราชธานีราชนบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นตัวบทที่มีต้นทางแรกเริ่มมาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ของมอญ แต่ปรากฏการเพิ่มเติมตัวละครขึ้นใหม่เพื่อช่วยสร้างอารมณ์สะเทือนใจ (ชนพร ศิริพันธ์, 2559, น. 1, 101) และ ลิลิตพงศาวดารเหนือ ของกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ที่มีการกล่าวถึงฉากซึ่งเป็นสถานที่จริงในพงศาวดารเหนือ พร้อมกับการพรรณนาฉากจากจินตนาการของกวีที่ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ

ทั้งนี้วรรณคดีประวัติศาสตร์จะต้องใช้องค์ประกอบจากเรื่องราวที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์เป็นองค์ประกอบหลักของเรื่อง เช่น การนำเหตุการณ์ในเอกสารประวัติศาสตร์มาสร้างเป็นโครงเรื่องหลัก การนำสถานที่และช่วงเวลาซึ่งเป็นที่เกิดเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มาสร้างเป็นฉากหลักของเรื่อง และการนำบุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์มาสร้างเป็นตัวละครหลักของเรื่อง ดังนั้นวรรณคดีประวัติศาสตร์จึงแตกต่างกับ “วรรณคดีอิงประวัติศาสตร์” ที่กวีใช้ข้อมูลจากประวัติศาสตร์เป็นเพียงส่วนประกอบของเรื่องเท่านั้น เช่น สี่แผ่นดินของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ผู้ประพันธ์ใช้ฉากช่วงเวลาและเหตุการณ์บางส่วนตามประวัติศาสตร์ แต่สร้างโครงเรื่องหลักและตัวละครหลักของเรื่องขึ้นมาใหม่จากจินตนาการ

5. สมมติฐาน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนำเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาามาเสนอเป็นวรรณคดีประวัติศาสตร์ผ่านกลวิธีทางวรรณศิลป์ภายใต้สังคมและการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแสดงให้เห็นปัญหาทางการเมืองในยุคสมัยนั้น รวมทั้งยังส่งเสริมแนวพระราชดำริและพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

6. ภูมิหลังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กับบทละครพงสาวดาร

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีบทบาทสำคัญต่อศิลปะการละครและวรรณคดีไทยเป็นอย่างมาก พระองค์ทรงเป็นเจ้าของคณะละครหลวงนฤมิตร ทั้งยังเป็นผู้ก่อตั้งโรงละครปริดาไลย์และเป็นผู้ประดิษฐ์แนวทางการแสดงละครแบบใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนได้รับการยกย่องให้เป็น “พระบิดาแห่งละครร้อง” ส่วนพระปรีชาสามารถในด้าน การประพันธ์จะเห็นได้จากพระนิพนธ์วรรณคดีจำนวนมาก ได้แก่ วรรณคดีพิธิกรรม เช่น *คำฉันท์ดุซงส์สังเวท* *กล่อมแลกาพย์ขับไม้บำเรอพระเศวตคชเดชน์ดิลก* วรรณคดียอพระเกียรติ เช่น *โคลงลิลิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์* วรรณคดีนิราศ เช่น *นิราศนราธิป* ทั้งนี้พระนิพนธ์ประเภทบทละครเป็นกลุ่มงานที่ทรงพระนิพนธ์ไว้มากที่สุด โดยพบว่ามีจำนวนมากกว่า 127 เรื่อง

“บทละครพงสาวดาร” เป็นพระนิพนธ์ที่มุ่งนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ในเอกสารประวัติศาสตร์ แตกต่างจากบทละครพระนิพนธ์ส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับความรักระหว่างชายกับหญิง (พวงเพ็ญ สว่างใจ, 2551, น. 241) ละครกลุ่มนี้จัดแสดงโดยคณะละครหลวงนฤมิตรที่ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการแสดงละครพงสาวดารเป็นอย่างมาก เนื่องจากทรงมีรับสั่งให้จัดการแสดงขึ้นหลายครั้งในเขตพระราชฐานตามวาระสำคัญต่างๆ และเมื่อใดที่จัดแสดงที่โรงละครปริดาไลย์ ก็จะเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร (สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชทานกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2474, น. 15-16) ทั้งนี้การแสดงละครพงสาวดารก็เป็นที่ยอมรับสำหรับบุคคลทั่วไปด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ที่กล่าวถึงบทละครพงสาวดารว่า “เรื่องเกี่ยวกับพงสาวดารมีหลายเรื่อง แต่เรื่องที่คนชอบมากก็คือ เรื่องท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทรพบแม่ที่เมืองกลาง” (กาญจนาคพันธุ์, 2524, น. 387-388) บทละครพงสาวดารจึงเป็นวรรณคดี ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในช่วงเวลาดังกล่าวจากผู้คนทั้งในและนอกราชสำนัก

7. กลวิธีทางวรรณศิลป์ในการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ในบทละครพงสาวดาร

บทละครพงสาวดารทั้ง 13 เรื่อง กวีระบุว่ามีที่มาจากพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ดังจะเห็นได้จากการใช้ถ้อยคำในการตั้งชื่อเรื่องที่ว่า “พงสาวดารไทย” และ “พงสาวดารกรุงทวารวดี” ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ใช้เรียกพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ เมื่อเปรียบเทียบเหตุการณ์ในบทละครพงสาวดารทั้ง 13 เรื่องกับพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ ก็พบว่าเหตุการณ์ในบทละครพงสาวดารสอดคล้องกับพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับ เช่น พระราชพงสาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ทั้งฉบับพิมพ์และฉบับเขียน พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับประดิษฐ์มิวเซียม และพระราชพงสาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่ม (ฉบับหมอบลัดเล)

¹ หนังสือ *เปิดตา-เปิดหู* ของ ก.ศ.ร. กุหลาบ (2457, น. 71) เรียกพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า “พระราชพงสาวดารไทย” และพระราชนิพนธ์วิจารณ์เรื่องราชประเพณีการตั้งพระมหากุปราชของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2479, น. 37) ก็เรียกพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า “พระราชพงสาวดารกรุงทวารวดี”

อย่างไรก็ตาม ในบทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งเกิดขบถ เมื่อพิฆาฏเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ จุลศักราช 1044 กวีได้ระบุถึงที่มาของเรื่องไว้ว่า “ตามความในพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์” (ประเสริฐอักษร, 2452ข, น. 1) จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าพงสาวดารที่กวีใช้เป็นต้นทางในการประพันธ์ คือพระราชพงสาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่ม (ฉบับหมอบลัดเล) เนื่องจากเป็นพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาที่พิมพ์ในช่วง พ.ศ. 2406-2407 ก่อนที่กวีจะประพันธ์บทละครกลุ่มนี้และน่าจะเป็นพงสาวดารที่มีความแพร่หลายในสังคมไทยในช่วงเวลานั้นมากกว่าพงสาวดารฉบับอื่นๆ

ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบเหตุการณ์ในบทละครพงสาวดารกับพระราชพงสาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่ม (ฉบับหมอบลัดเล) พบว่ากวีใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ในการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ กลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง กลวิธีทางด้านเนื้อหา และกลวิธีทางภาษาและฉันทลักษณ์ โดยอธิบายได้ดังนี้

7.1 กลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง

ข้อบ่งชี้พระนิพนธ์ของกรมพระนาธิบดีประพันธ์พงศาวดารส่วนมากมักจะตั้งชื่อด้วยถ้อยคำที่สั้นและกระชับ เช่น บทละครเรื่องนางเครือฟ้า บทละครเรื่องกระดังงาไทย บทละครเรื่องต้นร้ายปลายดี แต่การตั้งชื่อบทละครพงสาวดารมีลักษณะที่แตกต่างจากบทละครพระนิพนธ์เรื่องอื่นๆ เพราะนอกจากกวีจะระบุประเภทของการแสดงละคร เช่น ละครเรื่อง และละครรำ หรือละครพันทาง ยังมีรายละเอียดเพิ่มเติมจากการระบุประเภทการแสดง คือ จะระบุให้เห็นประเภทของเนื้อหา โดยกวีจะแสดงถึงพงสาวดารที่เป็นต้นทางของเรื่องไว้ด้วย เช่น พงสาวดารกรุงเทพทวารวดี พระราชพงษาวดารไทย ซึ่งหมายถึงพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ตามด้วยชื่อเหตุการณ์หลักของเรื่อง เช่น ปราบนครศรีธรรมราชเป็นกบฏ ขุนหลวงพะงั่วปราบขอม ประหารชีวิตพันท้ายนรสิงห์ นอกจากนี้กวียังระบุปีศักราชที่เกิดเหตุการณ์ในชื่อเรื่องอีกด้วย ตัวอย่างเช่น บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงเทพทวารวดี ผลขบถแก้วพวงขบถ เมื่อพิฆาฏกรมพระราชวังหลังแลเจ้าพระยาสุรสงคราม ต้นแผ่นดินพระธาติบิเบศร์ ปีกุน จุลศักราช 1045 ชื่อดังกล่าวนี้ระบุว่บทละครเรื่องนี้มีลักษณะการแสดงแบบละครเรื่องมีพงสาวดารอันเป็นต้นทางของเรื่องคือ พระราชพงษาวดารกรุงเทพทวารวดี และแสดงให้เห็นเหตุการณ์หลักของเรื่อง คือ การสังหารกรมพระราชวังหลังแลเจ้าพระยาสุรสงคราม อีกทั้งยังแสดงช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์คือรัชสมัยของพระธาติบิเบศร์ที่หมายถึงพระเพทราชาในช่วงปีกุน จ.ศ. 1045

กวีนำวิธีการระบุปีศักราชประกอบกับเหตุการณ์ ซึ่งเป็นวิธีการเขียนและร้อยเรียงเหตุการณ์ของเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพงสาวดารที่เรียกว่า การลำดับเวลา (Chronological order) (นาฏวิภา ชลิตานนท์, 2522, น. 215) มาปรับใช้ในการตั้งชื่อบทละคร นอกจากนี้ การตั้งชื่อบทละครพงสาวดารบางเรื่องยังปรากฏการใช้ถ้อยคำที่มีที่มาจากองค์ความรู้และเอกสารทางประวัติศาสตร์ชิ้นอื่นๆ อีกด้วย เช่น การเรียกชื่อพงสาวดารด้วยคำว่า “พระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี” ซึ่งเป็นการเรียกชื่อกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงสาวดารกับเรื่องราชประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2479, น. 37) และการระบุพระนามของพระมหากษัตริย์ในชื่อเรื่อง เช่น พระธาติบิเบศร์ที่หมายถึงพระเพทราชา ก็เป็นลักษณะการออกพระนามที่ปรากฏในคำให้การขุนหลวงหาวัด ซึ่งเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่แปลมาจากภาษารามัญ (ศานติ ภัคดีคำ, 2562, น. 99)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า กวีเจตนาดำรงข้อบทละครพงศาวดารเช่นนี้เพื่อให้เห็นว่าบทละครเหล่านี้ไม่ใช่เรื่อง ที่สร้างขึ้นใหม่หรือมาจากจินตนาการทั้งหมด หากแต่มีโครงเรื่องมาจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยกวี จะระบุถึงที่มาของเอกสารทางประวัติศาสตร์และช่วงเวลาของเหตุการณ์ที่สามารถนำไปสืบค้นได้

7.2 กลวิธีทางด้านเนื้อหา

กวีใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างสรรค์เนื้อหาเพื่อปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากพงศาวดารให้เป็นเนื้อหา ที่นำมาใช้ในการแสดงได้ กลวิธีทางด้านเนื้อหาที่ปรากฏ ได้แก่ การเลือกเหตุการณ์ การสร้างโครงเรื่องจาก เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ และการเพิ่มเติมเนื้อหา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

7.2.1 การเลือกเหตุการณ์

เนื่องจากพงศาวดารบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับเวลาก่อนหลัง กวีจึงไม่สามารถนำเสนอเหตุการณ์ ทั้งหมดตามที่ปรากฏในพงศาวดารในบทละครได้ กวีจึงต้องเลือกนำเสนอเหตุการณ์ช่วงใดช่วงหนึ่งจาก พงศาวดารเท่านั้น เหตุการณ์ที่กวีเลือกมานำเสนอล้วนมีความแตกต่างในด้านช่วงเวลา ได้แก่ เหตุการณ์ใน สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมัยสมเด็จพระเพทราชา สมัยพระเจ้าเสือ สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ และสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยจำแนกแนวเรื่อง ได้ดังต่อไปนี้

เหตุการณ์สงครามปราบกบฏในพระราชอาณาเขต พบทั้งหมด 5 เรื่อง ซึ่งเป็นเหตุการณ์สงครามปราบกบฏ ในรัชสมัยของพระเพทราชาทั้งสิ้น ทั้งนี้มีบทละคร 3 เรื่องที่เป็นเหตุการณ์ต่อเนื่องกัน ได้แก่ *บทละครพันทาง เรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งจุลศักราช 1051 เมื่อพระยารามเดโชเจ้านครศรีธรรมราชแข็งเมือง ทักกรงออกไปปราบ บทละครพระราชพงษาวดารไทย ปราบยมราชสังขบท แผ่นดินพระชาดาธิเบศร์ จุลศักราช 1045 และบทละครพระราชพงษาวดารไทย ปราบนครศรีธรรมราชเป็นขบถ แผ่นดินพระชาดาธิเบศร์ จุลศักราช 1048* บทละครทั้ง 3 เรื่องข้างต้นเป็นเหตุการณ์การก่อกบฏของเจ้าพระยายมราชสังข์ เจ้าเมืองนครราชสีมาและ เจ้าพระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เนื่องจากขุนนางทั้งสองยังคงจงรักภักดีต่อสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลก่อน จึงตั้งตนเป็นกบฏเพื่อแสดงถึงการไม่ยอมรับในอำนาจของพระเพทราชา ที่ซึ่งบัลลังก์มาจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนบทละครอีก 2 เรื่อง คือ *บทละครเรื่องเรื่องขบถธรรมเถียร ใน พระราชพงษาวดารไทย แผ่นดินสมเด็จพระชาดาธิเบศร์ ปีชวด จุลศักราช 1046 และบทละครเรื่องเรื่องขบถบุญกว้าง ตามพระราชพงษาวดารไทย แผ่นดินพระชาดาธิเบศร์ ปีวอก จุลศักราช 1054* เป็นเหตุการณ์การก่อกบฏในสมัย สมเด็จพระเพทราชาที่ผู้นำกลุ่มกบฏอ้างตนเป็นผู้มีบุญญาธิการเพื่อจะรวบรวมกำลังคนเข้าบุกยึดกรุงศรีอยุธยา

เหตุการณ์สงครามปราบกบฏเมืองประเทศราชกัมพูชา ปรากฏ 2 เรื่อง คือ *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารไทย เรื่องขุนหลวงพวักปราบขอม แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จ.ศ. 715* ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 มีพระบรมราชโองการให้พระราเมศวรและขุนหลวงพวักยกทัพไปปราบกรุงกัมพูชาเนื่องจากฝ่ายกัมพูชาไม่ยอม ตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ส่วน *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี แผ่นดินสมเด็จพระ ภูมิหนาราช จุลศักราช 1072 เมื่อพระยาจักรีโรมง้องปราบกัมพูชาประเทศ* เป็นเหตุการณ์ที่พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ มีพระบรมราชโองการให้พระยาจักรีโรมง้องยกทัพไปตีกรุงกัมพูชา เนื่องจากเจ้านายฝ่ายกัมพูชาลอบขอกองทัพ ญวนมาเสริมกำลัง เพื่อหวังจะประกาศอิสรภาพไม่ยอมตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา

เหตุการณ์การช่วงชิงอำนาจในราชสำนัก ปรากฏ 3 เรื่อง ได้แก่ *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี* ครึ่งเกิดขบถเมื่อพิฆาฏเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ จุลศักราช 1044 เป็นบทละครที่มีเหตุการณ์เกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจของพระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์จากเชื้อพระวงศ์ที่สืบเชื้อสายมาจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและจากเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ขุนนางชาวต่างชาติผู้มีอิทธิพลในช่วงเวลานั้น *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงเทพทวารวดี* ผลขบถแก่พวกขบถ เมื่อพิฆาฏกรมพระราชวังหลังและเจ้าพระยาสุรสงครามต้นแผ่นดินพระธาติบิเศร์ ปีกุน จุลศักราช 1045 เป็นบทละครที่เกี่ยวกับการวางอุบายของพระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์เพื่อกำจัดกรมพระราชวังหลังและเจ้าพระยาสุรสงคราม ขุนนางคนสนิทของกรมพระราชวังหลัง ส่วน *บทละครเรื่องพระพุทธรเจ้าเสื่อ* ในพระราชพงษาวดารไทย เมื่อสิ้นแผ่นดินพระธาติบิเศร์ ปีกุน จุลศักราช 1059 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการวางแผนชิงอำนาจของหลวงสรศักดิ์โดยลอบปลงพระชนม์เจ้าพระขวัญ พระราชโอรสของสมเด็จพระเพทราชา เพื่อปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าเสื่อหรือสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 แห่งกรุงศรีอยุธยา

เหตุการณ์วีรกรรมของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ปรากฏ 2 เรื่อง คือ *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารไทยแผ่นดินพระสรรเพชญ์ที่ 8* จุลศักราช 1066 เมื่อประหารชีวิตพันท้ายนรสิงห์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับวีรกรรมของพันท้ายนรสิงห์ซึ่งยอมสละชีพของตนเพื่อรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของกฎพระไอยการ และ *บทละครพระราชพงษาวดารเรื่องท้าวเทพกษัตรี* จ.ศ. 1147 เป็นเหตุการณ์เกี่ยวกับวีรกรรมของท้าวเทพกษัตรีและน้องสาว ผู้นำชาวเมืองถลางปกป้องบ้านเมืองของตนจนมีชัยชนะเหนือกองทัพผู้รุกรานชาวพม่า

นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาที่เป็นเหตุการณ์แสดงพระราชจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ จำนวน 1 เรื่อง คือ *บทละครเรื่องผีมีอมวายุในกรุงศรีอยุธยา* เหตุการณ์ในบทละครเรื่องนี้เกี่ยวกับพระราชจริยวัตรของพระเจ้าเสื่อที่ทรงปลอมพระองค์เป็นชาวบ้านเพื่อชมมวยประชันฝีมือกับนักมวยชาวอ่างทองในงานสมโภชพระอาราม

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ที่กวีเลือกมาจากพงศาวดารเพื่อนำมาสร้างสรรค์เป็นบทละคร จะเห็นได้ว่า เหตุการณ์ต่างๆ ที่กวีเลือกมาล้วนเป็นเหตุการณ์ที่มีแนวเรื่องเหมาะสมกับการนำมาสร้างสรรค์ให้สนุกสนาน น่าติดตามได้ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของตัวบทที่ไว้สำหรับใช้ประกอบการแสดง กล่าวคือ เหตุการณ์สงครามปราบกบฏในพระราชอาณาเขตและเหตุการณ์สงครามปราบกบฏเมืองประเทศราชกัมพูชา เป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการสู้รบและการชิงไหวพริบเพื่อจะเป็นผู้ชนะในสนามรบ กวีจึงสามารถนำมาเสริมแต่งเพื่อให้ผู้ชมเกิดความสนุกสนานได้โดยง่าย

เหตุการณ์การช่วงชิงอำนาจในราชสำนักมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการเสียชีวิตของตัวละครที่มีมูลเหตุมาจากการถูกสังหาร การลอบสังหาร และการเสียชีวิตจากความตรอมใจ กวีจึงสามารถผูกเรื่องให้เล่าถึงฉากการเสียชีวิตของตัวละครเพื่อให้ผู้ชมเกิดความสะเทือนใจได้เป็นอย่างดีด้วยเช่นเดียวกัน เหตุการณ์วีรกรรมของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ เป็นเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการกระทำอันน่ายกย่องซึ่งเกิดจากการมีอุปนิสัยของวีรบุรุษที่พิเศษกว่าบุคคลทั่วไป เช่น ความเสียสละ ความกล้าหาญ และความรักในเกียรติศักดิ์ศรีมากกว่าชีวิตของตน ความคิดและภาวะทางอารมณ์ของตัวละครที่เป็นวีรบุรุษจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการนำมาสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้กับผู้ชม นอกจากนี้การนำเสนอวีรกรรมอันน่ายกย่องเป็นแบบอย่างยังทำให้บทละครพงศาวดารมีคุณค่าในการให้ข้อคิดแก่ผู้ชม ส่วนเหตุการณ์ที่แสดงพระราชจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ ที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้อย่างมีฝีมือ นอกจากจะเป็นเหตุการณ์ที่เปิดโอกาสให้กวีสามารถใช้ความสามารถทางด้านภาษาในการบรรยายกระบวนการของการต่อสู้ให้เกิดความสนุกสนานกับผู้ชมได้แล้ว ยังเป็นเหตุการณ์ที่เอื้อให้ผู้แสดงได้อวดทักษะการร่ายรำในฉากต่อสู้ด้วยเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์บางเหตุการณ์ที่กวีเลือกมานำเสนอนอกจากจะมีลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างความบันเทิง ยังมีลักษณะที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย เช่น เหตุการณ์กบฏธรรมเถียรและกบฏญวกว้างที่เหมือนกับการก่อกบฏฝิ่นใน ช่วง พ.ศ. 2444-2445 ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงอย่างละเอียดในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาในบทละครพงศาวดารกับบริบททางสังคมสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อไป

7.2.2 การสร้างโครงเรื่องจากเหตุการณ์ประวัติศาสตร์

โครงเรื่อง คือ เหตุการณ์ต่างๆ ที่ผู้แต่งกำหนดขึ้นและนำมาร้อยเรียงต่อกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล (วิวัฒน์ อินทรพร, 2561, น. 175) จากการศึกษาและเปรียบเทียบเหตุการณ์ในพงศาวดารกับโครงเรื่องของบทละครพงศาวดาร พบว่ากวีมีวิธีการสร้างโครงเรื่องจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในลักษณะต่างๆ ได้แก่ การสร้างโครงเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ในพงศาวดาร การสร้างโครงเรื่องโดยการสลับเหตุการณ์ และการเพิ่มเหตุการณ์

การสร้างโครงเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ในพงศาวดารคือ การลำดับเหตุการณ์ในบทละครพงศาวดารตามแบบพงศาวดาร โดยไม่ปรากฏการสลับเหตุการณ์หรือเพิ่มเหตุการณ์ ตัวอย่างเช่น การสร้างโครงเรื่องของบทละครพระราชพงษาวดารไทยปราบยมราชสังขบท แผ่นดินพระธาตภิเบศร์จุลศักราช 1045 ดังจะเห็นได้จากตารางการเปรียบเทียบเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1

การสร้างโครงเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ในพงศาวดาร

ลำดับเหตุการณ์ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับพิมพ์ 2 เล่ม)	ลำดับเหตุการณ์ในบทละครพระราชพงษาวดารไทย ปราบยมราชสังขบท แผ่นดินพระธาตภิเบศร์ จุลศักราช 1045
(1) กรุงศรีอยุธยาถูกทัพพม่าล้อมเมืองนครราชสีมาเพื่อปราบกบฏเจ้าพระยาอภัยมหาราชสังข	(1) กรุงศรีอยุธยาถูกทัพพม่าล้อมเมืองนครราชสีมาเพื่อปราบกบฏเจ้าพระยาอภัยมหาราชสังข
(2) แม่ทัพกรุงศรีอยุธยาตีเมืองนครราชสีมาไม่สำเร็จ พระเพทราชาจึงรับสั่งให้ประหารชีวิตแม่ทัพเหล่านั้น	(2) แม่ทัพกรุงศรีอยุธยาตีเมืองนครราชสีมาไม่สำเร็จ พระเพทราชาจึงรับสั่งให้ประหารชีวิตแม่ทัพเหล่านั้น
(3) ดินปืนระเบิดขณะฝ่ายกรุงศรีอยุธยาเตรียมกองทัพใหม่	(3) ดินปืนระเบิดขณะฝ่ายกรุงศรีอยุธยาเตรียมกองทัพใหม่
(4) ทัพกรุงศรีอยุธยาเข้าล้อมเมืองนครราชสีมา	(4) ทัพกรุงศรีอยุธยาเข้าล้อมเมืองนครราชสีมา
(5) แม่ทัพกรุงศรีอยุธยาอ้างอุบายจุดดินปืนผูกกับว่าเพื่อเผาเมืองนครราชสีมา	(5) แม่ทัพกรุงศรีอยุธยาอ้างอุบายจุดดินปืนผูกกับว่าเพื่อเผาเมืองนครราชสีมา
(6) ทัพกรุงศรีอยุธยาได้เมืองนครราชสีมา	(6) ทัพกรุงศรีอยุธยาได้เมืองนครราชสีมา
(7) พระยาอภัยมหาราชสังขหนี	(7) พระยาอภัยมหาราชสังขหนี

จากตารางข้างต้นจะเห็นว่า โครงเรื่องของ บทละครพระราชพงษาวดารไทยปราบยมราชสังขบท แผ่นดินพระธาตภิเบศร์จุลศักราช 1045 มีที่มาจากเหตุการณ์ปราบกบฏเจ้าพระยาอภัยมหาราชสังขในรัชสมัยพระเพทราชา โดยบทละครเรื่องนี้มีลักษณะการจัดลำดับเหตุการณ์ที่สอดคล้องกับพงศาวดารทุกประการ

การสร้างโครงเรื่องโดยการสลับเหตุการณ์ คือ การนำเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารมานำเสนอในบทละครพงศาวดาร โดยมีการสลับลำดับของเหตุการณ์ให้แตกต่างไปจากเดิม ตัวอย่างเช่น การสร้างโครงเรื่องของ *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงเทพมหานครทวาราวดี ผลขบถแก้วกษบถ เมื่อพิฆาฏกรมพระราชวังหลัง แลเจ้าพระยาสุรสงคราม ต้นแผ่นดินพระธาตภิเบศร์ ปีกุน จุลศักราช 1045* ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2

การสร้างโครงเรื่องโดยการสลับเหตุการณ์

ลำดับเหตุการณ์ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับพิมพ์ 2 เล่ม)	ลำดับเหตุการณ์ในบทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงเทพมหานครทวาราวดี ผลขบถแก้วกษบถ เมื่อพิฆาฏกรมพระราชวังหลัง แลเจ้าพระยาสุรสงคราม ต้นแผ่นดินพระธาตภิเบศร์ ปีกุน จุลศักราช 1045
(1) กรมพระราชวังบวรสถานมงคลและพระเพทราชา ทรงทำอุบายกำจัดกรมพระราชวังหลัง	(1) กรมพระราชวังบวรสถานมงคลและพระเพทราชา ทรงทำอุบายกำจัดกรมพระราชวังหลัง
(2) ข้าราชการและคณะลูกขุนประชุมลงมติให้ลงอาญา กรมพระราชวังหลัง แต่เจ้าพระยาสุรสงครามไม่เห็นด้วย	(2) ข้าราชการและคณะลูกขุนประชุมลงมติให้ลงอาญา กรมพระราชวังหลัง แต่เจ้าพระยาสุรสงครามไม่เห็นด้วย
(3) พระเพทราชาและกรมพระราชวังบวรสถานมงคล รับสั่งกักขังเจ้าพระยาสุรสงคราม	(3) พระเพทราชาและกรมพระราชวังบวรสถานมงคล รับสั่งกักขังเจ้าพระยาสุรสงคราม
(4) สำเร็จโทษกรมพระราชวังหลัง	
(5) สำเร็จโทษเจ้าพระยาสุรสงครามโทษฐานเป็นกบฏ	
	(4) สำเร็จโทษเจ้าพระยาสุรสงครามโทษฐานเป็นกบฏ
	(5) สำเร็จโทษกรมพระราชวังหลัง

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในบทละครพงศาวดาร กวีสลับเหตุการณ์สำเร็จโทษเจ้าพระยาสุรสงครามโทษฐานเป็นกบฏให้เกิดขึ้นก่อนเหตุการณ์สำเร็จโทษกรมพระราชวังหลัง ต่างจากในพงศาวดารต้นทางที่เหตุการณ์สำเร็จโทษกรมพระราชวังหลังเกิดขึ้นก่อนเหตุการณ์สำเร็จโทษเจ้าพระยาสุรสงครามโทษฐานเป็นกบฏ การสลับเหตุการณ์ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ให้ลำดับเหตุการณ์ในบทละครเกิดความต่อเนื่องกัน กระชับ และไม่ซ้ำซ้อน เนื่องจากเหตุการณ์ที่ 3 คือเหตุการณ์พระเพทราชาและกรมพระราชวังบวรสถานมงคลรับสั่งกักขังเจ้าพระยาสุรสงคราม กวีจึงสลับเหตุการณ์เพื่อให้เหตุการณ์กักขังและประหารเจ้าพระยาสุรสงครามดำเนินจบในคราวเดียว วิธีการสลับเหตุการณ์ที่ทำให้ตัวละครตายไปที่ละตัวทำให้เรื่องราวของบทละครพงศาวดารดำเนินไปได้อย่างกระชับและไม่จำเป็นต้องสร้างบรรยากาศความเศร้าหรือพรรณนาอารมณ์เศร้าของผู้คนในฉากให้เกิดความซ้ำซ้อน ซึ่งอาจทำให้การแสดงละครเกิดความยืดเยื้อได้ การสร้างโครงเรื่องโดยการสลับเหตุการณ์จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสนุกสนานและทำให้บทละครพงศาวดารมีเนื้อความที่กระชับ เหมาะสมกับการแสดงละครมากที่สุด

การสร้างโครงเรื่องด้วยวิธีการเพิ่มเหตุการณ์ คือ การเพิ่มเติมเหตุการณ์ที่กวีสร้างเรื่องราวขึ้นมาใหม่ แล้วแทรกลงไปในบทละคร ตัวอย่างเช่น บทละครเรื่องพระพุทธรเจ้าเสื่อ ในพระราชพงษาวดารไทย เมื่อสิ้นแผ่นดินพระธาตภิเบศร์ ปีมจอ จุลศักราช 1059 มีวิธีการเพิ่มเหตุการณ์ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3

การเพิ่มเหตุการณ์

ลำดับเหตุการณ์ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับพิมพ์ 2 เล่ม)	ลำดับเหตุการณ์ในบทละครเรื่องพระพุทธรเจ้าเสื่อ ในพระราชพงษาวดารไทย เมื่อสิ้นแผ่นดิน พระธาตภิเบศร์ ปีมจอ จุลศักราช 1059
(1) โสกันต์เจ้าพระขวันมีพระชนม์ครบ 13 พรรษา	(1) โสกันต์เจ้าพระขวันมีพระชนม์ครบ 13 พรรษา
(2) พระเพทราชาประชวร	(2) พระเพทราชาประชวร
(3) หลวงสรศักดิ์ปลงพระชนม์เจ้าพระขวัน	(3) หลวงสรศักดิ์ปลงพระชนม์เจ้าพระขวัน
(4) กรมหลวงโยธาธิปกราบบังคมทูลพระเพทราชา เรื่องหลวงสรศักดิ์ปลงพระชนม์เจ้าพระขวัน	(4) กรมหลวงโยธาธิปกราบบังคมทูลพระเพทราชา เรื่องหลวงสรศักดิ์ปลงพระชนม์เจ้าพระขวัน
(5) พระเพทราชาพระราชทานราชสมบัติให้เจ้าฟ้า พระพิไชยสุรินทร์ และเสด็จสวรรคต	(5) พระเพทราชาพระราชทานราชสมบัติให้เจ้าฟ้า พระพิไชยสุรินทร์ และเสด็จสวรรคต
(6) เจ้าฟ้าพระพิไชยสุรินทร์ถวายราชสมบัติให้ หลวงสรศักดิ์	(6) เจ้าฟ้าพระพิไชยสุรินทร์ถวายราชสมบัติให้ หลวงสรศักดิ์
	(7) เจ้าพระยารามเดโชถวายตัวรับใช้หลวงสรศักดิ์ ที่ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ลำดับเหตุการณ์ในพงศาวดารและลำดับเหตุการณ์ของ บทละครเรื่อง พระพุทธรเจ้าเสื่อ ในพระราชพงษาวดารไทย เมื่อสิ้นแผ่นดินพระธาตภิเบศร์ ปีมจอ จุลศักราช 1059 ส่วนมาก สอดคล้องกัน แต่แตกต่างกันในเหตุการณ์ที่ 7 ของบทละครพงศาวดารที่กวีเพิ่มเติมเข้ามาใหม่ การเพิ่มเหตุการณ์ เป็นวิธีการรูปแบบหนึ่งที่สร้างพื้นที่ให้กวีสามารถเพิ่มเติมเนื้อหาที่คิดขึ้นใหม่ลงไปในส่วนต่างๆ ของบทละคร เหตุการณ์ที่ 7 ในบทละครพงศาวดารเรื่องนี้เป็นพื้นที่ที่ทำให้กวีได้เพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับความจงรักภักดี ต่อพระมหากษัตริย์ผ่านการกระทำและคำพูดของเจ้าพระยารามเดโช ทั้งนี้การเลือกเพิ่มเหตุการณ์ในส่วนท้ายสุด ของบทละครเป็นวิธีการสร้างโครงเรื่องที่ไม่กระทบกับลำดับเหตุการณ์ของบทละครซึ่งตรงกับลำดับเหตุการณ์ของ พงศาวดารอีกด้วย

การสร้างโครงเรื่องจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ การสร้างโครงเรื่อง ตามลำดับเหตุการณ์ในพงศาวดาร การสร้างโครงเรื่องโดยการสลับเหตุการณ์ และการเพิ่มเหตุการณ์ เป็นทั้ง วิธีการสร้างสรรค์ด้วยบทจากเนื้อหาที่ปรากฏในพงศาวดารที่ทำให้บทละครกลุ่มนี้มีลักษณะของความเป็นวรรณคดี ประวัติศาสตร์อย่างชัดเจนและเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มุ่งสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ชมละคร ในขณะเดียวกัน ก็เป็นวิธีการที่ทำให้กวีสามารถเพิ่มเติมเนื้อหาที่ทรงคิดขึ้นใหม่แทรกลงในเรื่องได้โดยไม่ส่งผลกระทบต่อเอกภาพ ของบทละคร

7.2.3 การเพิ่มเติมเนื้อหา

เมื่อเปรียบเทียบเนื้อหาระหว่างบทละครพงศาวดารกับพงศาวดารต้นทาง จะเห็นได้ว่าการเพิ่มเติมเนื้อหาเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญซึ่งทำให้เราสามารถเพิ่มเติมเนื้อหาที่เกิดจากทรรชนะส่วนพระองค์แทรกลงในส่วนต่างๆ ของบทละครได้อย่างมีเอกภาพ ลักษณะของเนื้อหาที่กวีเพิ่มเติม ได้แก่ การยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์โดยตรง ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ หน้าที่ของข้าราชการและราษฎรในการปกป้องบ้านเมือง การแสดงความยิ่งใหญ่ของกรุงศรีอยุธยาเหนือดินแดนประเทศราช และภัยคุกคามจากชาติตะวันตก

7.2.3.1 การยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์โดยตรง

กวีเพิ่มเนื้อหาที่ได้มุงยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่เป็นตัวละคร แต่มุงยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รายละเอียดเนื้อหาของบทละครยอพระเกียรติที่ปรากฏในบทละคร คือ การสดุดีพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ การแสดงพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งการกล่าวขอพรให้พระมหากษัตริย์

การสดุดีพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ คือ การกล่าวสรรเสริญพระมหากษัตริย์ที่ได้เฉพาะเจาะจงด้านใดด้านหนึ่ง แต่มุงแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีพระเกียรติคุณแผ่ไพศาล ตัวอย่างเช่น บทละครพันทางเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้นจุลศักราช 1051 เมื่อพระยารามเดโชเจ้านครศรีธรรมราชแข็งเมือง ทักษิณออกไปปราบ มีการเพิ่มบทยอพระเกียรติท้ายเรื่อง ความว่า “ขึ้นพระคุณอันเกล้า (พวกข้าพระพุทธเจ้า) ทุกเพรกาย ขึ้นหัวใจไทยทั้งหลาย (ทุกหญิงชายทั่วถ้วน) ล้วนจงรัก... หอมมาลีที่หอมหอน หอมกรุ่น เหมือนหอมพระฤดีคุณหอมประจักษ์ หอมหวานทวนลมนามชนก เณลิมศักดิ์สยามะรัฐ ขัตติยะวงษ์เอ๋ย” (ประเสริฐอักษร, 2451, น. 33-34) เนื้อความข้างต้นมุงกล่าวถึงพระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทำให้ราษฎรอุ่นใจและเกิดความจงรักภักดี ทั้งนี้กวีได้ทรงเปรียบเทียบพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ว่า มีความหอมหวานและแผ่กระจายมากกว่าความหอมของดอกไม้ เป็นที่เชิดชูของบ้านเมืองและพระบรมราชวงศ์

นอกจากนี้การแสดงพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์เป็นข้อมูลที่ขบขันให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ได้อย่างเด่นชัด (ปัทมา สิมประเสริฐกุล, 2556, น. 105) ดังปรากฏใน บทละครร้อยเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งเกิดขบถ เมื่อพินาญเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ จุลศักราช 1044 ที่กวีเปรียบเทียบพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในอดีตกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

พระมหาจักรพรรดิเลอฉัตรน่าน มียาวป่านรัชสมัยไทยถลอง พระนเรศวรกระเดื่องเดช
ตั้งฟ้าร้อง ก็ไม่ก้องสกละรัฐดังปัจจุบัน ฯ ... พระนารายณ์มหาราชฉลาดผดุง สำอองกรุงรุ่งเรือง
บรรเทถึงถวัลย์ ก็ไม่ถึงกรุงไทยในทุกวัน สาระพรรณพิทยาวราภรณ์ ฯ ... พระเอกาทศรถฐ
ตั้งกฎหมาย ก็ยังคลายยุติธรรมที่ผ่นผอน เจ้าตากสินกู้แผ่นดินให้สิ้นร้อน ก็ไม่ซ่อนสุขุมอุบาย
คล้ายเดี๋ยวนี้ ฯ

(ประเสริฐอักษร, 2452ข, น. 69-71)

กวีเปรียบเทียบให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชกรณียกิจและพระปรีชาสามารถที่โดดเด่นกว่าพระมหากษัตริย์ในอดีต คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองแผ่นดิน

ยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์ ทรงมีพระบรมเดชานุภาพที่รับรู้กันทั่วสากลโลกยิ่งกว่าสมเด็จพระนเรศวร ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงมีความยุติธรรมมากกว่า พระเอกาทศรถ และทรงมีพระบรมราโชบายในการป้องกันประเทศที่สุขุมลุ่มลึกมากกว่าสมเด็จพระเจ้าตากสิน

ส่วนการกล่าวขอพรให้พระมหากษัตริย์เป็นชนบในการประพันธ์วรรณคดีของพระเกียรติพระมหากษัตริย์รูปแบบหนึ่ง กวีเพิ่มเติมเนื้อหาในลักษณะดังกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่เกิดทุนของราษฎร ตัวอย่างเช่น บทละครเรื่องฝีมือมวยในกรุงศรีอยุธยา ที่ปรากฏการกล่าวขอพร ความว่า

อำนาจนอกละย่นัตร์รัตนไตรย อติสยแสนประเสริฐฐเลิศเหล่า อำฤทธิศิวฤทธะธาดา
เจ้าดินเจ้าฟ้าสิ้นสากล อำเดชจอมประเทศสยามพิภพ พระเกียรติกระฉ่อนขจรจบทุกแห่งหน
โดยวอนไหว้ไตรยางค์อามงคล จงประสิทธิ์อิทธิพลดลบันดาร์ ให้กรุงรัตนโกสินทร์ปิ่นนคร
สถาพรศิวิไลซ์ไพศาล บรมราชวงษ์จักรกรี (ปกเกษ) จีระกิตติกาล ไพรฟ้าประชาบาลสำราญ
เทอญ ฯ พระสุลเถลิงอศุกราช จากไกรลาศลอยลี้ว (อำพระ) ปลิวเวหน กฤษณรักษ์จาก
มหา (กษิระ) ชเลวน ทรงครุฑุทธะรณ (ราวะนะ) รเห็จจร พรหมาจตุภักตร์อัคนิษฐ์ เสด็จสถิต
หงษาดมผาดทองน พระเป็นเจ้าทั้งสามตามอวยพร ให้ภูธรทั้งพระวงษ์ทรงพระเจริญ

(ประเสริฐอักษร, 2452ก, น. 10)

จากเนื้อความข้างต้น กวีขอพรจากพระรัตนตรัย พระคิเว พระวิษณุ พระพรหม เทพยดา และพระมหากษัตริย์ของสยาม เพื่อดลบันดาลให้พระมหากษัตริย์ทรงพระเจริญและให้พระราชวงศ์จักรีดำรงอยู่ตลอดกาล นอกจากนี้ กวียังทรงขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวให้บ้านเมืองมีความมั่นคง ศิวิไลซ์ และให้ประชาชนทั้งหลายมีความสุขสำราญอีกด้วย เนื้อหาการขอพระเกียรติดังกล่าวจึงมิได้มุ่งขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์แต่เพียงอย่างเดียว หากยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ บ้านเมืองและราษฎรอีกด้วย

7.2.3.2 ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

เนื้อหาเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นเนื้อหาที่กวีเพิ่มเติมในบทละครเป็นจำนวนมาก โดยมีลักษณะต่างๆ เช่น ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่ครอบคลุมไปถึงพระบรมวงศานุวงศ์ ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่เชื่อมโยงกับกฎหมายและบ้านเมือง จะเห็นได้จากตัวอย่างดังนี้

ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่ครอบคลุมไปถึงพระบรมวงศานุวงศ์ จะเห็นได้จาก บทละครเรื่อง พระพุทธเจ้าเสือ ในพระราชพงษาวดารไทย เมื่อสิ้นแผ่นดินพระราชาธิเบศร์ ปีกอ จุลศักราช 1059 กวีเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับความจงรักภักดีผ่านตัวละครเจ้าพระยารามเดโช โดยเพิ่มบทพูดที่ว่า “อันโทษา ข้าพระบาทอาฆาพม รบสู้กรงไข่มุมมารตม ล้างบรมวงษ์องค์นารายณ์ ที่ทำศึกนี้แกแต่จะแก้แค้น พันพระวงษ์ ดำรงแคว้นแทนถวาย... พระเป็นลูกเจ้าเข้าแดงแกงร้อน ลงโทษกรณไกรธาอาญาสิทธิ์ ก็ยินยอมพร้อมกาย ถวายชีวิต ไม่น้อยจิตสุดแท้แต่กรุณา” (ประเสริฐอักษร, 2453, น. 27-28) บทพูดของเจ้าพระยารามเดโชข้างต้น มุ่งขอพระราชทานอภัยโทษที่เคยต่อต้านพระเจ้าเสือและขอกลับเข้ามาถวายรับใช้ด้วยเหตุที่ว่า พระเจ้าเสือเป็น พระโอรสลับของสมเด็จพระนารายณ์ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระกรุณาธิคุณต่อตนเองเป็นอย่างมาก ความจงรักภักดีที่กวีนำเสนอผ่านตัวละครเจ้าพระยารามเดโชจึงเป็นความจงรักภักดีที่ยึดโยงกับพระมหากษัตริย์ และครอบคลุมไปถึงพระราชวงศ์อื่นอีกด้วย

ส่วนความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่เชื่อมโยงกับกฎหมายและบ้านเมือง จะเห็นได้จาก บทละครเรื่อง พระราชพงษาวดารไทย แผ่นดินพระสรรเพชญ์ 8 จุลศักราช 1066 เมื่อประหารชีวิตพันท้ายนรสิงห์ กวีเพิ่มบทพูด เสียชีวิตที่พันท้ายนรสิงห์กล่าวกับทหารและข้าราชการทั้งหลาย ความว่า

เกิดเป็นชายอย่าวายกตัญญู อาษาเจ้าผจญสูติศัตรูหาญ ถึงตัวตายเชื้อสายวงศ์
ได้ฟังบุญภูบาลนานวัน... เฮ้ยสุเจ้าอย่าเอาแต่ตา ดูใจจงจำคำของเรา เกิดเป็นไทยแล้วใจ
อย่าเป็นทาส สงวนวงศ์ของอาชญาอย่าพลาดเวลา สุจริตคิดศึกษาอย่ามัวเมา จงรักเจ้ารักชาติ
มาดหมายดี เกิดเป็นชายแล้วตายเหมือนกันหมด จงอย่าทกกฎหมายอย่าหน่ายหนี เหมือนพัน
ท้ายที่จะตายอยู่บัดนี้ รักกรุงศรีอยุธยาว่าชีวิต

(ประเสริฐอักษร, ม.ป.ป., น. 16-18)

บทพูดข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การกระทำที่ยอมสละชีวิตเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายอันสัมพันธ์กับความมั่นคงของพระราชอำนาจเป็นการกระทำอันเป็นแบบอย่างของคนไทย ทั้งนี้ก็ยิ่งได้ให้ข้อคิดผ่านบทพูดของพันท้ายนรสิงห์ที่ว่า เกิดเป็นชายควรมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เพราะหากตัวตาย ครอบครัวก็ยังได้ฟังพระบารมีไปตลอดกาล ทั้งนี้การใช้ถ้อยคำในวรรคที่ว่า “จงรักเจ้ารักชาติมาดหมายดี” และ “รักกรุงศรีอยุธยาว่าชีวิต” ยังแสดงให้เห็นว่าการกระทำของพันท้ายนรสิงห์ที่เสียสละชีวิตเพื่อรักษาความเที่ยงตรงของกฎหมายเป็นทั้งการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง ซึ่งมีความสำคัญเทียบเท่ากันและไม่สามารถแยกออกจากกันได้

7.2.3.3 หน้าที่ของข้าราชการและราษฎรในการปกป้องบ้านเมือง

หน้าที่ของข้าราชการและราษฎรในการปกป้องบ้านเมือง จะเห็นได้จาก บทละครพระราชพงษาวดาร เรื่องท้าวเทพกษัตรี จ.ศ. 1147 กวีได้กล่าวยกย่องวีรกรรมของท้าวเทพกษัตรีและน้องสาว ความว่า “ซุ่มซ่อนพื้นอารมณ์สมบรูณ์ ผลสนองราชการเบิกบานครั้น... น่ายินดีมีสตรีเฉลิมชาติ ฉลองบาทบรมนรินทร์ปิ่นไอยสวรงค์ สมสามารถโปรดพระราชทานรางวัล นับเป็นชั้นที่หนึ่งพึงจะมี... มิใช่ขอชมสมแสดง มิเสียแรงร่วมกำเริบ ประเสริฐหญิง คงเป็นเยี่ยมอย่างไทยเอาไชยชิง ในสรรพสิ่งสมเวลาคกรล้ำเอ๋ย” (ประเสริฐอักษร, 2452, น. 24) จากเนื้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คุณหญิงจันทร์และน้องสาวได้กระทำหน้าที่ของข้าราชการแทนพระยาถลาง ผู้เป็นสามีที่เสียชีวิตไปก่อนหน้านี้ โดยนำชาวบ้านปกป้องบ้านเมืองจนมีชัยชนะเหนือกองทัพพม่า และการปกป้องบ้านเมืองเป็นหนึ่งในการทำงานสนองพระมหากษัตริย์ที่ข้าราชการควรยึดถือเป็นแบบอย่าง

นอกจากนี้ กวีกล่าวอธิบายการกระทำของคุณหญิงจันทร์ในการนำชาวบ้านต่อสู้กับกองทัพพม่าเพื่อรักษาเมืองถลาง ความว่า “เกิดเป็นไทยชายหญิงไม่นั่งตลาด แสนสมัครรักชาติศาสนา กตัญญูสู้ตายถวายชีวา ต่อเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินสิ้นทุกคน ยามสบายปล่อยชายเป็นนายทหาร ครั้นเกิดการศึกเมื่อขัดสน พวกผู้หญิงใช้จะทั้งนั่งอุบจน เคยออกชวนช่วยช่วยไม่กลัว” (ประเสริฐอักษร, 2452, น. 15-17) เสียงของกวีที่แทรกอยู่ในบทละครเรื่องนี้มุ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงมิได้มีหน้าที่สำคัญในครัวเรือนแต่เพียงเท่านั้น เมื่อบ้านเมืองเกิดความคับขัน ผู้หญิงก็สามารถทำหน้าที่ป้องกันบ้านเมืองได้อย่างดีทัดเทียมกับผู้ชาย ดังนั้นหน้าที่ในการปกป้องแผ่นดินเกิดของตนจึงมิใช่ของเพศชายหรือเพศหญิงแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นหน้าที่ของราษฎรทุกคนที่ควรกระทำ เมื่อบ้านเมืองถูกศัตรูรุกราน บทละครพงษาวดารเรื่องนี้จึงเน้นย้ำให้เห็นว่าหน้าที่ในการปกป้องบ้านเมืองของตนเป็นหน้าที่ของข้าราชการและราษฎรที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน

7.2.3.4 การแสดงความยิ่งใหญ่ของกรุงศรีอยุธยาเหนือดินแดนประเทศราช

กวีนำเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับสงครามปราบกบฏเมืองประเทศราชกัมพูชามานำเสนอ โดยเพิ่มเติมเนื้อหาที่แสดงถึงอำนาจของกรุงศรีอยุธยาเหนือกัมพูชาในฐานะ “เจ้าประเทศราช” ผ่านการกล่าวถึงความอ่อนน้อมของกรุงกัมพูชาต่อกรุงศรีอยุธยาและการเน้นย้ำสถานะความเป็นเมืองประเทศราชของกัมพูชา

ความอ่อนน้อมของกรุงกัมพูชาต่อกรุงศรีอยุธยาเป็นเนื้อหาที่กวีได้เพิ่มเติมขึ้นใหม่ใน *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี แผ่นดินสมเด็จพระภูมินทรราชา จุลศักราช 1072 เมื่อพระยาจักรีโอรสองค์ปราบกัมพูชาประเทศ* บทละครเรื่องนี้กล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างฝ่ายกรุงศรีอยุธยาที่ต้องการจะเข้าครอบครองกรุงกัมพูชาในฐานะเมืองประเทศราช พงศาวดารต้นทางของเรื่องได้ระบุว่าความขัดแย้งดังกล่าวได้จบลงเพราะฝ่ายกัมพูชาที่นำโดยนักแก้วฟ้าสจจยอมนแพ้ด้วยการตอบรับสารสงบศึก (เรื่องพระราชพงษาวดารกรุงเก่า เล่ม 2, 2407, น. 455) อย่างไรก็ตาม กวีเพิ่มเติมเหตุการณ์ต่อจากการรับสาร คือเหตุการณ์นักแก้วฟ้าสจจยอนำเชื้อพระวงศ์กัมพูชาและพระสังฆราชไปแสดงความอ่อนน้อมต่อพระยาจักรีโอรสองค์ ผู้เป็นแม่ทัพฝ่ายกรุงศรีอยุธยา มุ่งแสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อมของเจ้าผู้ครองกัมพูชาต่อแม่ทัพกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่การเดินทางของนักแก้วฟ้าสจจยอมายังค่ายของพระยาจักรีโอรสองค์ โดยยอมลดเครื่องประกอบพระเกียรติยศเพื่อแสดงความอ่อนน้อมของตน เมื่อถึงค่ายนักแก้วฟ้าสจจยอนได้ตรัสกับพระยาจักรีโอรสองค์ขอให้เมืองกัมพูชาเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ความว่า “ข้าพเจ้าเขลาฉลาดชาติมณฑก แต่ยังยกเกตุณมัญญ์ยอม ขอเป็นข้าสยามินทร์ยินยอม เสมือนหย่อมขอบขันธะสีมา ... โปรดนึกเหมือนบุตรหลานหว่านล้อม กำพุชะพลคนยอมยอมเป็นข้า ขอภักดีต่อศรีอยุธยา กว่าจะสิ้นวงษาชานาเขมร ” (ประเสริฐอักษร, ม.ป.ป., น. 40-42) เนื้อความที่กวีเพิ่มข้างต้น นอกจากจะแสดงถึงความสยบยอมและความจงรักภักดีของฝ่ายกัมพูชาต่อกรุงศรีอยุธยาแล้ว กิริยาอาการของนักแก้วฟ้าสจจยอนที่เป็นถึงพระมหากษัตริย์แห่งกัมพูชา แต่กลับต้องแสดงความยำเกรงต่อพระยาจักรีโอรสองค์ที่เป็นเพียงแม่ทัพ ก็แสดงให้เห็นถึงการมีอำนาจเหนือกว่าของกรุงศรีอยุธยาได้อย่างชัดเจน

ส่วนการเน้นย้ำสถานะความเป็นเมืองประเทศราชของกัมพูชา จะเห็นได้จากการเพิ่มพรรณนาของกวีส่วนท้ายของเรื่อง ใน *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารไทย เรื่องขุนหลวงพงษ์ปราบขอม แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จ.ศ. 715* ความว่า “ขึ้นชื่อขอมขุบยอมมันไม่ขึ้น เคยบีบบั่นอภัยคุณดาแสนสาหัส หลายร้อยปีมีแต่ข้อทรยศ จนปรากฏจดลงพงศาวดาร” คู่คนดีในศรีอยุธยา มีวิชาสืบทอดดีเป็นหลักฐาน...(ประเสริฐอักษร, 2453, น. 28) กวีมีพรรณนาว่าขอมหรือกัมพูชาเป็นชาติที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของอยุธยาโดยตลอด แต่เป็นเมืองประเทศราชที่มีกบฏการกบฏดังที่ปรากฏในพงศาวดาร กวีเลือกใช้คำว่า “ขุบยอม” ซึ่งหมายถึงการบารุงเลี้ยงดูให้ดีขึ้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 385) แสดงให้เห็นถึงสถานะทางอำนาจของกรุงศรีอยุธยาที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่ากัมพูชาอย่างเห็นได้ชัดในสถานะเจ้าประเทศราช

7.2.3.5 ภัยคุกคามจากชาติตะวันตก

เนื่องจาก *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งเกิดขบถ เมื่อพิฆาฏเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ จุลศักราช 1044* มีที่มาจากเหตุการณ์ช่วงชิงอำนาจในราชสำนักช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เหตุการณ์ดังกล่าวมีขุนนางชาวตะวันตก คือ เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ เป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้ง กวีจึงมีพื้นที่ในการเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับภัยคุกคามจากชาติตะวันตกสอดแทรกลงในบทละคร ดังจะเห็นได้จากการพรรณนาฉากและบทพูดของตัวละครในเรื่อง กวีพรรณนาฉากที่เป็นสภาพสังคมและการเมือง ความว่า “ออกพระเพทราชา เสนาสยาม สมเหตุเจตนาพยายาม ขุนนางขามอุบายคณินิยมบุญ รับอำนาจสำเร็จราชการแผ่นดิน สมัยหมิ่น

บ้านเมืองขอนแก่นเคียงคู่กัน เกลียดฝรั่งตั้งทำริหารุณ นากลัววุ่นวายพิลึกคึกกลางเมือง” (ประเสริฐธวัช, 2452ข, น. 2) การพรรณานาถาในช่วงเวลาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความตึงเครียดระหว่างฝ่ายพระเพทราชาผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา กับฝ่ายชาวตะวันตกที่มีจุดมุ่งหมายจะรุกรานกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้การนำเสนอประเด็นเรื่องภัยคุกคามจากชาวตะวันตกจะปรากฏเด่นชัดมากยิ่งขึ้น โดยเพิ่มเติมบทพูดของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์กับพรรคพวกชาวตะวันตกที่เกี่ยวกับการปรึกษาแผนการรุกรานกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในตัวอย่างที่ว่า

เฟรดเตวิลนายทหารเชี่ยวชาญกล้า บอกว่าควรจวนเพลเข้าคืบขัน จงชุมนุมทหารฝรั่ง
กำลังณรรจ์ รุมจับฉับจับให้มันคั่นให้ตาย พระบาทหลวงท้วงว่าอย่ารีรอ กรมมะช้างลูกพ่อ
กล้อใจหาย สิ้นสองคนผลอูตมสมอบาย ยังเหลือแต่เจ้านายไม่ร้ายแรง เชื่อเอยเชื่อตัว
วิชาเยนทร์สิ้นหัวขะแยง จะชิงสุกก่อนห้ามชุ่มซามแซง ก็เหมือนแกลังกลบทางที่สร้างมา
(ประเสริฐธวัช, 2452ข, น. 8)

กวีเพิ่มเติมบทพูดของตัวละครที่แสดงให้เห็นว่าเจ้าพระยาวิชาเยนทร์และพรรคพวกชาวตะวันตกพยายามวางแผนเพื่อเข้าแทรกแซงอำนาจในการปกครอง ดังนั้นการเข้ามาติดต่อกับฝ่ายรัฐบาล หรือเผยแพร่ศาสนาของชาวตะวันตกจึงเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่ล้นแอบแฝงไปด้วยการวางแผนรุกรานกรุงศรีอยุธยา นอกจากการนำเสนอลักษณะของการรุกรานของชาติตะวันตกด้วยวิธีการทางทหาร กวียังได้ทรงเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับการเผยแพร่ศาสนาของชาวตะวันตกที่อาจนับเป็นการรุกรานและครอบงำกรุงศรีอยุธยาในอีกรูปแบบหนึ่งด้วย ดังจะเห็นได้จากบทพูดของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ที่ว่า “หมายแปประสาสนามหาคฤสดีให้ประสิทธิ์ปัลบันักมิลักกู” (ประเสริฐธวัช, 2452ข, น. 66) ซึ่งหมายถึงการพยายามจะเผยแพร่ศาสนาคริสต์ให้กับชาวกรุงศรีอยุธยาที่จัดเป็นพวกป่าเถื่อน

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ดังกล่าวในพงศาวดารต้นทาง พบว่าตัวละครต่างชาติตัวอื่นๆ นอกจากเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ที่ปรากฏในบทละครเรื่องนี้ มิได้มีปรากฏในพงศาวดารแต่อย่างใด ทั้งนี้เนื้อหาในพงศาวดารก็กล่าวถึงเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ว่าเป็นบุคคลหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการขึ้นครองอำนาจของพระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์ จึงถูกกำจัด มิได้มุ่งเน้นให้เห็นว่าเจ้าพระยาวิชาเยนทร์เป็นภัยคุกคามต่อบ้านเมืองแต่อย่างใด

เนื้อหาที่กรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศาวดารเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่และแทรกลงในส่วนต่างๆ ของบทละครพงศาวดารล้วนเป็นเนื้อหาที่มีจุดมุ่งหมายทางการเมืองการปกครองเป็นสำคัญ กล่าวคือ เนื้อหาการยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์โดยตรง เป็นเนื้อหาที่มุ่งแสดงความเชื่อมโยงระหว่างพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีกับบ้านเมืองและราษฎร ส่วนเนื้อหาเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และหน้าที่ของราษฎรในการปกป้องบ้านเมือง เป็นเนื้อหาที่มุ่งให้แนวปฏิบัติกับกลุ่มผู้ชมละครได้นำไปปฏิบัติตาม นอกจากนี้เนื้อหาในด้าน การแสดงความยิ่งใหญ่ของกรุงศรีอยุธยาเหนือดินแดนประเทศราช กวีก็เน้นย้ำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาในฐานะผู้ปกครองกับกรุงกัมพูชาในฐานะผู้อยู่ใต้การปกครองและเนื้อหาเกี่ยวกับภัยคุกคามจากชาติตะวันตกที่กวีมุ่งนำเสนอภาพของชาวตะวันตกในลักษณะของผู้รุกราน ก็ล้วนเป็นเนื้อหาที่มีนัยเชื่อมโยงกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างสยามกับต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเช่นเดียวกัน

7.3 กลวิธีทางภาษาและฉันทลักษณ์

กลวิธีทางภาษาและฉันทลักษณ์ในบทละครพงศาวดารมีบทบาทในด้านการสร้างสุนทรียภาพทางเสียง และแสดงให้เห็นถึงกระบวนการผสมผสานลักษณะการใช้ภาษาของเอกสารประวัติศาสตร์เข้ากับลักษณะทางวรรณศิลป์แบบวรรณคดี การพิจารณากลวิธีทางภาษาและฉันทลักษณ์ในบทละครพงศาวดารจึงมุ่งวิเคราะห์ การนำถ้อยคำภาษาในพงศาวดารมาใช้ในบทละครและการใช้ฉันทลักษณ์ร้อยกรอง โดยสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

7.3.1 การนำถ้อยคำภาษาในพงศาวดารมาใช้ในบทละคร

การนำถ้อยคำภาษาในพงศาวดารมาใช้ในบทละคร คือ การนำถ้อยคำที่ปรากฏในพงศาวดารมาปรับใช้ในบทละคร จะเห็นได้จากตัวอย่างเช่น บทละครเรื่องพระพุทธรเจ้าเสือ ในพระราชพงษาวดารไทย เมื่อสิ้นแผ่นดินพระชาติวิเศษ ปีมะจุลศักราช 1059 กวีนำทั้งถ้อยคำและความเปรียบจากพงศาวดารมาปรับใช้กับบทละคร ดังจะเห็นได้จากตารางเปรียบเทียบเนื้อความต่อไปนี้

ตารางที่ 4

การนำถ้อยคำภาษาในพงศาวดารมาใช้ในบทละคร

เนื้อความในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับพิมพ์ 2 เล่ม)	เนื้อความในบทละครเรื่องพระราชพงษาวดาร กรุงทวารวดี แผ่นดินสมเด็จพระนรินทรราชา จุลศักราช 1072 เมื่อพระยาจักรีครอง ปราบกัมพูชประเทศ
<u>อันเสวตรฉัตรนี้เปนมหาศรอันประเสริฐ ถ้าบุคคล ผู้ใดมิได้มีบุญญาภิสงฆ์สร้างสมมาแต่ก่อน ก็หาดำรง รักษาไว้ได้ไม่ อุปมาดังมันเหลวแห่งพระยาราชสีห์ มีธรรมชาติอันสุขุมละเอียดยิ่งนัก ถ้าจะเอาภาชนะ อันใด ๆ ก็ดีมารองรับไว้หนึ่ง ก็หารองรับไว้ได้ไม่ ก็จะ ไหลรั่วไปเสียสิ้น และซึ่งจะรองรับไว้ได้นั้น ก็แต่ สุวรรณภาชนะสิ่งเดียว...</u> (เรื่องพระราชพงษาวดารกรุงเก่า เล่ม 2, 2407, น. 417-418)	<u>เสวตรฉัตรอันจรรย์มาหาประเสริฐ วรรณเลิศ บุญญาภิสงฆ์ ได้อบรมสั่งสมมาช้านาน จึงจะทนทาน รักษาตัว อุปมาดังมันเหลวแห่งพระยาราชสีห์ มีธรรมชาติสุขุมหนัก มีกระดูก มังกรจะรั่ว ต้องสุพรรณพะพาน์รองของนาคแก้ว ขาดิชายชั่ว ดอกทรวงหลงช่วงชิง พระองค์ทรงกฤษฎาเดชาธิการ บารมีกนิหารอันใหญ่ยิ่ง ควรดำรงอาณาจักร หลักไทยจริง อุประไมได้แก่สิ่งสุพรรณไมย รองลลิกา แห่งพระยาราชสีห์...</u> (ประเสริฐอักษร, 2453, น. 20-21)

เนื้อความในตารางข้างต้นกล่าวถึงผู้ใดจะเป็นพระมหากษัตริย์จะต้องมีคุณสมบัติคู่ควร เปรียบเสมือนมันเหลวของพระยาราชสีห์ที่เป็นของวิเศษเกินกว่าจะใช้ภาชนะธรรมดา มารองรับ จำเป็นต้องใช้ภาชนะทองคำ ซึ่งเป็นของที่มีค่าสูงคู่ควรกันจึงจะสามารถรองรับมันเหลวของพระยาราชสีห์ไว้ได้ จะเห็นได้ว่านอกจากกวีจะทรงนำถ้อยคำจากพงศาวดารมาปรับใช้ในบทประพันธ์แล้ว ยังทรงนำการใช้ความเปรียบจากในพงศาวดารมาปรับใช้อีกด้วย เนื้อความในส่วนดังกล่าวของบทละครเรื่องนี้จึงทำให้ลักษณะการนำถ้อยคำในพงศาวดารมานำเสนอในบทละครอย่างชัดเจน

7.3.2 การใช้ฉันทลักษณ์ร้อยกรอง

ฉันทลักษณ์ร้อยกรองในบทละครพงศาวดารมีหลากหลายชนิด ดังนี้ ฉันทลักษณ์ประเภทกลอนซึ่งประกอบไปด้วยกลอนสุภาพ กลอนบทละคร และกลอนสุภาพที่มีคำร้องแทรก เป็นรูปแบบฉันทลักษณ์ที่พบมากที่สุดในบทละครพงศาวดาร นอกจากนี้ยังพบฉันทลักษณ์ประเภทกาพย์ ที่ประกอบไปด้วยกาพย์ฉมัง 16 และกาพย์ยานี 11 คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ และคำประพันธ์ที่มีฉันทลักษณ์พิเศษที่กวีคิดขึ้นมาใหม่เพื่อใช้ประกอบบทร้อง เช่น บทร้องถวายพระพร ใน *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งเกิดขบถเมื่อพินาญเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ จุลศักราช 1044*

การเลือกใช้ฉันทลักษณ์ในบทละครเหล่านี้ พบว่าบทละครพงศาวดารบางเรื่อง กวีเลือกใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ในเรื่อง เช่น *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารไทย แผ่นดินพระสรเพชที่ 8 จุลศักราช 1066 เมื่อประหารชีวิตพันท้ายนรสิงห์* มีเหตุการณ์ในเรื่องคือการเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค กวีใช้ฉันทลักษณ์ในรูปแบบ “กาพย์เห่เรือ” ที่ประกอบไปด้วยโคลงสี่สุภาพและกาพย์ยานี 11 ในการดำเนินเรื่อง การใช้ฉันทลักษณ์ร้อยกรองจึงมิได้มีบทบาทที่เอื้อต่อการเพิ่มเติมกลวิธีทางวรรณศิลป์ลงในตัวบทเพียงเท่านั้น แต่กวียังสามารถเลือกสรรรูปแบบของฉันทลักษณ์ที่เหมาะสมกับเนื้อหาในแต่ละส่วนของเรื่องได้อีกด้วย กลวิธีทางภาษาและฉันทลักษณ์ในบทละครพงศาวดารจึงเป็นวิธีการสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า กวีผสมผสานลักษณะทางภาษาของเอกสารประวัติศาสตร์ร่วมกับการใช้ภาษาที่มีวรรณศิลป์ของวรรณคดีที่ก่อให้เกิดจินตภาพและอารมณ์สะท้อนใจ และนำเสนอตัวบทดังกล่าวด้วยฉันทลักษณ์ร้อยกรองที่มีความเหมาะสมกับการนำไปใช้ประกอบการแสดง

จากการศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์ข้างต้น จะเห็นได้ว่ากลวิธีการตั้งชื่อเรื่อง กลวิธีทางด้านเนื้อหา และกลวิธีทางภาษาและฉันทลักษณ์ล้วนเป็นกลวิธีที่ทำให้วรรณคดีกลุ่มนี้สามารถนำเสนอข้อมูลและองค์ความรู้ที่อยู่ในพงศาวดารในรูปแบบของบทละครได้อย่างมีศิลปะ กลวิธีการตั้งชื่อเรื่องช่วยเน้นย้ำให้เห็นถึงที่มาของเรื่องราวในบทละครกลุ่มนี้ ส่วนกลวิธีทางด้านเนื้อหาเป็นวิธีการที่ทำให้บทละครพงศาวดารได้สร้างสรรค์ความบันเทิงให้แก่ผู้ชม ในขณะเดียวกันก็เป็นโอกาสให้กวีสามารถปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากพงศาวดารควบคู่ไปกับการสอดแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ส่วนกลวิธีทางภาษาและฉันทลักษณ์เป็นวิธีการที่ทำให้สาระของบทละครพงศาวดารที่ผสมผสานไปด้วยองค์ความรู้ประวัติศาสตร์และเนื้อหาที่กวีคิดขึ้นมาใหม่สามารถนำเสนอได้อย่างมีสุนทรียภาพสอดคล้องไปกับเสียงและจังหวะของการขับร้องเมื่อใช้ประกอบการแสดงละคร กลวิธีทางวรรณศิลป์จึงมิได้เป็นเพียงปัจจัยที่ทำให้บทละครกลุ่มนี้มีความโดดเด่นในเรื่องความงามทางวรรณศิลป์ แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เหตุการณ์ในบทละครพงศาวดารมีความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย

8. ความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ในบทละครพงศาวดารกับบริบททางสังคมสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเผชิญหน้ากับลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการเมืองการปกครอง ที่ทรงเร่งปฏิรูประบบการบริหารราชการแผ่นดินในช่วง พ.ศ. 2430 เพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ให้การบริหารงานแผ่นดิน

มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและเพื่อให้ชาติมหาอำนาจตะวันตกเข้ารุกรานได้โดยง่าย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2545, น. 31) มีพระราชธิบายถึงพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเหตุผลของการปฏิรูปการปกครอง ความว่า “ถ้าเราประมาณไม่จัดการปกครองบ้านเมืองให้เรียบร้อย ปล่อยให้หะหลวม อย่างเช่นเป็นอยู่เข้าไป เห็นจะมีภัยแก่บ้านเมือง บางทีอาจถึงแก่อิสรภาพของเมืองไทยก็เป็นได้”

พระบรมราโชบายดังกล่าวถือเป็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อบุคคลหลายฝ่าย จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทั้งกลุ่มข้าราชการและราษฎรเพื่อให้พระบรมราโชบายดังกล่าวดำเนินไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในบทละครพงศาวดารซึ่งเป็นกลุ่มวรรณคดีที่พระมหากษัตริย์ทรงมีส่วนร่วมในกระบวนการประพันธ์และเผยแพร่จึงมีส่วนสัมพันธ์กับบริบททางสังคมในช่วงเวลานั้น คือ การแสดงปัญหาการเมืองในรัชสมัยร่วมกับการเสริมสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ และราษฎร

8.1 การแสดงปัญหาการเมืองในรัชสมัย

ปัญหาการเมืองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีทั้งปัญหาการเมืองที่เกิดจากปัจจัยภายนอกพระราชอาณาจักรและปัญหาการเมืองภายในพระราชอาณาจักร กวีนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาผ่านบทละครพงศาวดาร เพื่อแสดงให้เห็นปัญหาการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ปัญหาการเสียดินแดนในปกครอง และปัญหาความขัดแย้งภายในพระราชอาณาจักร

การล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถือเป็นปัญหาทางการเมืองหลักที่ส่งผลกระทบต่อเมืองและการต่างประเทศของสยาม การนำเสนอเหตุการณ์ใน *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งเกิดขบถ เมื่อพิฆาฏเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ จุลศักราช 1044* ที่มุ่งเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับ *ภัยคุกคามจากชาติตะวันตก* แสดงให้เห็นว่าการเข้ามาติดต่อสัมพันธ์ของชาติตะวันตกในรูปแบบต่างๆ ล้วนแอบแฝงไปด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเข้ารุกรานกรุงศรีอยุธยา บทละครพงศาวดารเรื่องนี้จึงเป็นการนำเสนอเหตุการณ์ที่แสดงปัญหาการล่าอาณานิคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งชาวตะวันตกเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับสยามเพื่อหวังจะเข้าแทรกแซงอำนาจในการปกครอง ดังจะเห็นได้จากกรณีพิพาทระหว่างสยามกับชาติตะวันตก เช่น วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่สยามกับฝรั่งเศสมีข้อพิพาทเกี่ยวกับสิทธิการปกครองดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงซึ่งเกิดความรุนแรงจนกระทั่ง “ฝ่ายฝรั่งเศสจึงจะขอเอาเรือรบเข้ามาอีกสองลำเพื่อรักษาผลประโยชน์...จึงเกิดยิงโต้ตอบกันขึ้น” บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา (ประกาศในการที่เรือรบฝรั่งเศสเข้ามากรุงเทพ, 2436, น. 195-196)

เมื่อสยามต้องสูญเสียดินแดนบางส่วนให้กับชาติตะวันตก เช่น การเสียมณฑลบุรพาหรือเขมรส่วนใน ซึ่งเป็นดินแดนประเทศราชเก่าแก่ของสยามให้กับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2449 กวีได้เลือกนำเสนอเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกัมพูชาในฐานะผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้อำนาจการปกครอง โดยเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับอำนาจของกรุงศรีอยุธยาเหนือดินแดนประเทศราช ใน *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี แผ่นดินสมเด็จพระภูมินทรราชา จุลศักราช 1072 เมื่อพระยาจักรีโรม้องปราบกัมพูชาประเทศ* และ *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารไทย เรื่องขุนหลวงพวปราบขอม แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จ.ศ. 715* เพื่อแสดงให้เห็นว่าสยามมีสถานะทางอำนาจเหนือกว่าดินแดนกัมพูชาที่เป็นประเทศราชมาตั้งแต่สมัยโบราณและ ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเขมรมักจะเกิดปัญหาเนื่องจากการก่อกบฏของฝ่ายเขมร ประเด็นดังกล่าวจึงมี

ความเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ของสยามกับเขมรในช่วงการล่าอาณานิคมเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากเหตุการณ์เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2406 ที่พระนโรดม พระมหากษัตริย์เขมรได้ทรงลงนามในสนธิสัญญาเพื่อขอรับความคุ้มครองจากฝรั่งเศส สนธิสัญญาดังกล่าวทำให้สยามไม่มีสิทธิในดินแดนเขมรส่วนนอกอีกต่อไป การกระทำดังกล่าวเปรียบเสมือนการแปรพักตร์จากไทยไปอยู่ฝ่ายฝรั่งเศส (ไกรฤกษ์ นานา, 2560, น. 223-224)

การนำเสนอเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงกัมพูชาจึงมิได้ทำหน้าที่แสดงปัญหาเรื่องการเสียดินแดนเพียงเท่านั้น แต่ยังถือเป็นการพยายามแสดงพันธะผูกพันระหว่างสยามกับดินแดนประเทศราชที่อยู่ภายใต้การปกครองมาก่อน และนับเป็นการอ้างสิทธิการปกครองอันชอบธรรมที่สยามมีเหนือดินแดนกัมพูชาโดยอาศัยเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือ ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้จากวรรณคดีประวัติศาสตร์ในยุคสมัยใกล้เคียงกัน เช่น *เสภาพระราชพงศาวดาร* ที่มีเนื้อหาอ้างสิทธิแสดงความผูกพันระหว่างเขมรกับไทย เพื่อเป็นการประกาศให้ทั้งเขมรและฝรั่งเศสตระหนักว่าดินแดนเขมรเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์สยาม (มนต์จันทร์ อินทรจันทร์, 2543, น. 134)

ส่วนการนำเสนอเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นปัญหาเรื่องความขัดแย้งภายในพระราชอาณาจักรจะเห็นได้จากการนำเสนอ *บทละครเรื่องขบถธรรมเถียร ในพระราชพงษาวดารไทย แผ่นดินสมเด็จพระราชาธิบดีเบศรปิฆวด จุลศักราช 1046* และ *บทละครเรื่องขบถบุญกวาง ตามพระราชพงษาวดารไทย แผ่นดินพระราชาธิบดีเบศรปิฆวด จุลศักราช 1054* ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการก่อกบฏต่อต้านอำนาจการปกครองส่วนกลางจากกรุงศรีอยุธยา โดยผู้นำกลุ่มกบฏอ้างตนว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการ การก่อกบฏในลักษณะข้างต้นมีลักษณะเดียวกันกับการก่อกบฏในช่วง พ.ศ. 2444-2445 ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “กบฏผีบุญ” หรือ “กบฏผู้มีบุญ” เกิดขึ้นในภาคอีสาน การก่อกบฏดังกล่าวเป็นผลกระทบจากพระบรมราโชบายในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางด้วยการปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (สายสกุล เดชาบุตร, 2558, น. 208) เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางอำนาจการเมืองและเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อสถานภาพและอำนาจของผู้ปกครองเดิม

ปัญหาเรื่องกบฏผีบุญนับเป็นเรื่องสำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากมีราษฎรเชื่อถือในสถานะของความเป็นผู้มีบุญญาธิการของผู้นำและเข้าร่วมด้วยเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากการออก “ประกาศห้ามไม่ให้ราษฎรตกตื้นในการเล่าลือต่างๆ” (ประกาศห้ามมิให้ราษฎรตกตื้นเล่าลือต่างๆ, 2445, น. 382-384) ทางราชการจึงคิดวิธีการแก้ปัญหาโดยเมื่อจับกุมกลุ่มกบฏได้แล้ว “เห็นว่าควรจะให้ประหารชีวิตให้หลายๆ แห่ง ในที่ซึ่งมีผู้นิยมนับถือ เพื่อให้เป็นการปรากฏ จะได้สิ้นความนับถือ” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2513, น. 419) การนำเสนอเหตุการณ์กบฏธรรมเถียรและกบฏผีบุญที่ตอนท้ายผู้นำกลุ่มกบฏถูกประหารชีวิตผ่านบทละครพงศาวดารที่แสดงในที่สาธารณะจึงเปรียบเสมือนการแสดงให้เห็นว่า การกระทำของกบฏผีบุญเป็นการก่อกบฏที่เคยเกิดขึ้นมาก่อนโดยผู้นำกลุ่มกบฏมิได้มีบุญญาธิการอย่างแท้จริงและจะต้องได้รับโทษประหารในท้ายที่สุดเพื่อให้ราษฎรเห็นเป็นเยี่ยงอย่างและไม่หลงเชื่อไปเข้าร่วมกับกลุ่มกบฏ

8.2 การเสริมสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ และราษฎร

การปฏิรูปการปกครองเป็นพระบรมราโชบายที่พระมหากษัตริย์ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ดังนั้นความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ และราษฎร จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการปฏิรูปการปกครอง ดังจะเห็นได้จาก “พระราชดำรัสตอบคำถวายพระบรมรูปทรงม้า ในการพิธีรัชมังคลาภิเศกที่พลับพลาหน้าพระลาน เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก 127” ความว่า

อีกประการหนึ่งซึ่งมิควรละเว้นเสียไม่ว่าธรรมเนียมอันเป็นอุปการะใหญ่ในที่จะตั้งความ
ปกครองให้เป็นหลักฐานมั่นคง แลเป็นการสำเร็จได้ด้วยดีนั้น คือ ต้องอาศัยสามัคคีเป็นที่ตั้ง ...
จึงเป็นข้อสำคัญซึ่งจะให้เกิดมีความสามัคคีต่อกัน ตั้งแต่พระบรมราชวงศ์ลงไปจนถึงอาณา
ประชาราษฎร์ ให้เกิดสโมสรไว้วางใจกัน ให้อาณาประชาราษฎร์เชื่อมั่นในความปกครอง...

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2458, น. 250-251)

การนำเสนอเหตุการณ์ของบทธศวรรษที่ 2458 ที่เพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับการขอพระเกียรติ
พระมหากษัตริย์โดยตรงจึงมีบทบาทในการเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์และความสัมพันธ์
ระหว่างพระมหากษัตริย์กับบ้านเมืองและราษฎรในลักษณะต่าง ๆ การสดุดีพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์
เป็นเนื้อหาที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในสถานะอันสูงส่งและเป็นที่เคารพเชิดชู ส่วนการแสดง
พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ก็มุ่งเน้นให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีความสำคัญต่อการปกครอง
บ้านเมืองเพื่อประโยชน์สุขของราษฎรทั้งหลาย

นอกจากนี้ การกล่าวขอพรให้พระมหากษัตริย์ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์
พระบรมวงศานุวงศ์ บ้านเมืองและราษฎร สอดคล้องกับพัฒนาการของชนบทการประพันธ์วรรณคดีของพระเกียรติ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กวีมิได้มุ่งขอพรให้เพียงเฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น
แต่จะขอพรให้พระบรมวงศานุวงศ์ บ้านเมืองและประชาชนร่วมด้วย แตกต่างจากการขอพรของวรรณคดีของพระเกียรติ
ในยุคก่อนหน้าที่มุ่งขอพรให้องค์พระมหากษัตริย์เป็นหลัก เนื่องจากพระมหากษัตริย์ บ้านเมือง และประชาชน
จำเป็นที่จะต้องหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันเพื่อสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นในการต่อต้านภัยคุกคามจาก
ชาติตะวันตก (ปัทมา ทัชประเสริฐกุล, 2560, น. 95-98) การแสดงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ต่อชาติใน
บทธศวรรษที่ 2458 จึงมุ่งแสดงให้เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันการปกครองที่มีความสำคัญ รวมทั้ง
เป็นหนึ่งเดียวกับบ้านเมืองและราษฎร

เมื่อพระมหากษัตริย์กับบ้านเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เพิ่มเติม
เนื้อหาเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ รวมทั้งการทำหน้าที่ของข้าราชการและราษฎรในการปกป้อง
บ้านเมืองจึงเป็นวิธีการที่แสดงให้เห็นว่าราษฎรควรจะมีแนวปฏิบัติอย่างไรต่อพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง
ของตนเอง ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งที่ราษฎรทุกคนพึงมีเพื่อส่งเสริมให้พระมหากษัตริย์สามารถ
บริหารราชการแผ่นดินเพื่อประโยชน์ของบ้านเมืองได้อย่างมั่นคง ดังจะเห็นได้จาก พระบรมราโชวาทพระราชทาน
พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายนา ในการเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2452 ของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่า “ความเชื่อมั่นในใจเรามีอยู่เป็นนิตย์ว่า ที่พระราชอาณาจักรนี้ได้มี
ความเจริญรุ่งเรืองมาก็ดี แลที่จะเจริญรุ่งเรืองต่อไปภายหน้าก็ดี อาศัยความรักใคร่ไมตรีที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับประชาชนเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,
2466, น. 37)

ส่วนการทำหน้าที่ของข้าราชการและราษฎรในการปกป้องบ้านเมืองเป็นแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งปลูกฝังให้กับข้าราชการและราษฎรเพื่อให้ทุกคนเกิดความตระหนักรู้ถึงหน้าที่
ของตนที่จะต้องรักษาอธิปไตยของบ้านเมือง เพราะหากสยามสามารถดำรงอธิปไตยไว้ได้ ก็ย่อมเป็นประเทศ
ที่ได้รับการยอมรับจากนานาชาติทั่วโลก ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ผู้แทนต่างประเทศ
และข้าทูลลอองธุลีพระบาทเมื่อเสด็จกลับจากยุโรป เมื่อปีระกา พ.ศ. 2440 ความว่า “ประชาชนของชาติหนึ่ง ๆ
ย่อมมีเหตุที่จะต้องรักษากันเมืองของบรรพบุรุษแห่งตนแลตน แลป้องกันอธิปไตยแห่งประเทศนั้น ๆ ทั่วไป

เพราะเหตุฉนั้น เราทั้งหลายต้องมีความนับถือกันแลกัน ดังที่เรามีความปรารถนาจะให้ผู้อื่นนับถือตัวเราทั้งหลาย” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2466, น. 18)

ดังนั้น การนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์โดยตรง ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ รวมทั้งการทำหน้าที่ของข้าราชการและราษฎรในการปกป้องบ้านเมืองในบวรพระสงฆ์จึงแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์กับราษฎรล้วนมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นหลักสำคัญในการปกครองบ้านเมืองให้มีความเจริญและมั่นคง ส่วนข้าราชการกับราษฎรก็มีหน้าที่แบ่งเบาพระราชภารกิจและมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เพื่อเป็นกำลังสำคัญที่ส่งเสริมพระมหากษัตริย์ในการปกป้องและพัฒนาบ้านเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับบริบททางสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏในลักษณะที่ว่าประวัติศาสตร์มีอิทธิพลต่อการสร้างงานวรรณคดี เช่นเดียวกับที่วรรณคดีมีอิทธิพลต่อบริบททางประวัติศาสตร์ (Fry, 2013, p. 215) ปัญหาการเมืองที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งทั้งจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในพระราชอาณาจักรล้วนมีอิทธิพลต่อการเลือกนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาของกวี ในขณะเดียวกัน การนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่กวีได้เพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ และราษฎรขึ้นมาใหม่ด้วยกลวิธีทางวรรณศิลป์ก็ทำให้ตัวบทดังกล่าวมีหน้าที่ในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในสังคมที่ส่งเสริมพระบรมราโชบายในการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

9. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์ในการนำเสนอเหตุการณ์จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาผ่านบทละครพงศาวดารของกรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์แสดงให้เห็นลักษณะสำคัญของการสร้างสรรค์วรรณคดีประวัติศาสตร์ คือ การผสมผสานเรื่องราวที่มาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์กับกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ใช้ในการประพันธ์ ทั้งนี้ด้วยประเภทของบทละครพงศาวดารที่เป็น “วรรณคดีประวัติศาสตร์” ทำให้กวีสามารถแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมช่วงเวลาดังกล่าวในเรื่องได้

ในขณะเดียวกัน การนำเสนอข้อมูลที่ขัดแย้งกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ในบทละครพงศาวดารก็ทำให้บทละครกลุ่มนี้ได้รับความนิยมในฐานะที่เป็นวรรณคดีที่ถ่ายทอด “เรื่องจริง” ในอดีต ดังจะเห็นได้จากข้อความในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์ วันที่ 13 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127 ความว่า “เรื่องที่จะเล่นนั้นอย่าดูพระลอที่ฉันได้เห็น ฤฯพงษาวดารอะไรอย่างหนึ่งชอบกันว่าเป็นเรื่องจริง” (สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชทานกรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์, 2474, น. 12)

นอกจากนี้ การนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองซึ่งมุ่งเน้นเห็นคนในสังคมทุกระดับเกิดความเป็นหนึ่งเดียวกันยังสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่อง “ชาติ” ที่เริ่มก่อตัวจนเห็นได้อย่างเด่นชัดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือ *ธรรมจริยา* ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและพระยาอนุกิจวิธูร (2467, น. 79) ตีพิมพ์โดยกรมศึกษาธิการเมื่อ พ.ศ. 2446 ได้ให้นิยาม

ของคำว่า “ชาติของเรา” ว่าหมายถึง “คนไทยเราด้วยกัน” อย่างไรก็ตาม การอธิบายเรื่องความรักชาติในหนังสือ *ธรรมจริยา* จะกล่าวถึงบ้านเมืองหรือประเทศและพระเจ้าแผ่นดินควบคู่ด้วยเสมอ เช่น ถ้าจะรักชาติก็จะต้องรักพวกพ้องชนชาติเดียวกัน รักบ้านเมืองและรักพระเจ้าแผ่นดิน “ชาติ” ในช่วงเวลาดังกล่าว จึงหมายถึง กลุ่มคนชนชาติเดียวกันที่อยู่ภายใต้การปกครองและอาณาเขตเดียวกัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีนั้นมีบทบาทสำคัญที่จะทำให้คนในสังคมเกิดความเข้าใจเรื่องความเป็นชาติและเกิดความรักชาติ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสในการตั้งโบราณคดีสโมสร ความว่า “ประเทศทั้งหลายซึ่งได้ควบคุมกันเป็นชาติและเป็นประเทศขึ้น ย่อมถือว่าเรื่องราวของชาติตนแลประเทศตน ...เป็นเครื่องชักนำให้เกิดความรักชาติแลรักแผ่นดินของตัว” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2511, น. 42) และการปลุกฝังเรื่องความรักชาตินั้นมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งต่อพระบรมราโชบายด้านการปกครอง ดังพระราชดำรัสที่ว่า “ธรรมเนียมอุปการะใหญ่ในที่ซึ่งตั้งความปกครองให้เป็นหลักฐานมั่นคง... คือ ต้องเอาไศรยสามัคคีเป็นที่ตั้ง... ให้ประชาชนทั้งปวงรู้สึกใจว่าเป็นชาติอันหนึ่งอันเดียวกันโดยสนิท... ให้มหาชนรู้สึกรักชาติแลประเทศของตน” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2458, น. 250-251)

การนำเสนอเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองซึ่งมุ่งเน้นให้คนในชาติเกิดความเป็นหนึ่งเดียวกันจึงทำให้เห็นว่า บทละครพงศาวดารเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ของชาติในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นตามพระราชดำริและพระบรมราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์เพื่ออธิบายความเป็นชาติที่มุ่งให้คนในชาติตระหนักถึงการมีความสามัคคีและเป็นหนึ่งเดียวกัน สอดคล้องกับการปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงที่สยามกำลังเผชิญหน้ากับการรุกรานจากชาติตะวันตก

รายการอ้างอิง

- ก.ศ.ร. กุหลาบ. (2457). *เปิดตา-เปิดหู*. ม.ป.ท.: สยามประเพณี.
กาญจนาถพันธุ์. (2524). *กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เรื่องศิลป์.
ไกรฤกษ์ นานา. (2560). *ประวัติศาสตร์นอกตำรา สยามรัฐตามวรรณคดีโลกตะวันตก*. กรุงเทพฯ: มติชน.
จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา. (2544). *วรรณคดีการแสดง*. ขอนแก่น: สำนักงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2458). *พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ถึง พ.ศ. 2453*. ม.ป.ท.: โสภณพิพรรฒนาการ.
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2466). *พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คัดจากพระราชดำรัสในที่สวามิภักดิ์ต่าง ๆ*. พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ.
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2479). *พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องราชประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช*. พระนคร: ทำพระจันทร์.
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2511). *สมาคมสืบสวนของโบราณในสยาม*. พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *ศิลปากร*, 12(2), 42-46.
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2513). *ประมวลพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่มที่ 2 ภาคที่ 3*. พระนคร: กระทรวงมหาดไทย.

- ชลดา ศิริวิทย์เจริญ. (2519). *การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต).
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2506). *ตำนานละคอนตีกดาบรรพ์. ชุมนุมบทละครและบทคอนเสิต* (น. 1-6).
- พระนคร: กรมศิลปากร.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2545). *เทศาภิบาล*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธนพร ศิริพันธ์. (2559). *การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมเรื่องราชาธิราชในบริบทวัฒนธรรมไทย* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต).
- มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา, และอนุกิจวิธูร, พระยา. (2467). *ธรรมจริยา เล่ม 2* (พิมพ์ครั้งที่ 7). ม.ป.ท.: อักษรนิติ.
- นาฏวิภา ชลิตานนท์. (2522). *วิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ประกาศในการที่เรือรบฝรั่งเศสเข้ามากรุงเทพฯ. (2436). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 10 แผ่นที่ 17* (195-208).
- ประกาศห้ามมิให้ราษฎรตกดินเล่าลือต่างๆ. (2445). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 19 แผ่นที่ 19* (359-382).
- ประเสริฐอักษร. (ม.ป.ป.). *บทละครเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี แผ่นดินสมเด็จพระภูมินทรราช*
- จุลศักราช 1072 เมื่อพระยาจักรีโรงฆ้องปราบกัมพูชประเทศ. ม.ป.ท.: บำรุงนุกุลกิจ.
- ประเสริฐอักษร. (2452). *บทละครพระราชพงษาวดาร เรื่องท้าวเทพกระษัตรี จ.ศ. 1147*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- ประเสริฐอักษร. (2453). *บทละครเรื่องขุนหลวงพงษ์ปราบขอม*. ม.ป.ท.: สุภากรจำรูญ.
- ประเสริฐอักษร. (2453). *บทละครเรื่องพระพุทธรเจ้าเสือ ในพระราชพงษาวดารไทย เมื่อสิ้นแผ่นดินพระธาดาธิเบศร*
- ปีจอ จุลศักราช 1059. ม.ป.ท.: สุภากรจำรูญ.
- ประเสริฐอักษร. (2451). *พระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี*. ม.ป.ท.: สุภากรจำรูญ.
- ประเสริฐอักษร. (2452ก). *บทละครฝีมือมวยในกรุงศรีอยุธยา*. ม.ป.ท.: สุภากรจำรูญ.
- ประเสริฐอักษร. (2452ข). *เรื่องพระราชพงษาวดารกรุงทวารวดี ครั้งเกิดขบถ เมื่อพิฆาฏเจ้าพระยาวิชาเยนทร์*
- จุลศักราช 1044. ม.ป.ท.: สุภากรจำรูญ.
- ปัทมา ทัชประเสริฐกุล. (2556). *ยวนพ่ายโคลงต้น: ความสำคัญที่มีต่อการสร้างขนบและพัฒนากวีของวรรณคดีประเภทยอพระเกียรติของไทย* (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ปัทมา ทัชประเสริฐกุล. (2560). *การขอพรในวรรณคดียอพระเกียรติของไทย*. *วารสารไทยศึกษา*, 13(1), 73-100.
- พวงเพ็ญ สว่างใจ. (2551). *คุณค่าทางวรรณคดีของบทละครเรื่องของไทย* (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต).
- มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- มนต์จันทร์ อินทรจันทร์. (2543). *เสภาและพัฒนากวีของวรรณคดีเสภา* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต).
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- เรื่องพระราชพงษาวดารกรุงเก่า เล่ม 2*. (2407). พระนคร: บ่อมปากคลองบางหลวง.
- วีรวัฒน์ อินทรพร. (2561). *วรรณคดีวิจารณ์*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ตานติ ภักดีคำ. (2562). *พระราชพงษาวดารสังเขป พระราชพงษาวดารย่อ และพระธรรมเทศนา พระราชพงษาวดารสังเขป พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส*. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2557). *10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊คส์.
- สายสกุล เดชาบุตร. (2558). *ประวัติศาสตร์บาดแผล หลังการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5*. กรุงเทพฯ: ยิปซีกรุ๊ป.
- สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชทานกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์กับโคลงกลอนและพระพรซึ่งพระชนกอำนาจแก่พระนางเชลลิกษมิลาวิน. (2474). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- Fry, P. H. (2013). *Theory of literature*. New Haven and London: Yale.